

JÖNKÖPING UNIVERSITY

*School of Education and
Communication*

Fredsälskande barbarer

- **En studie om Jönköpings-Postens gestaltning av Sovjetunionen under det andra världskriget**

Johan Kihlblom

Historia för ämneslärare, 61–90 HP

Uppsats 15 HP

VT 2019

Handledare: Laila Nielsen

Examinator: Sari Nauman

Innehållsförteckning

Sammanfattning	3
Inledning	4
Syfte och frågeställningar	5
Teori och metod	5
Gestaltningsteorin.....	5
Gestaltningar	6
Russofobi.....	7
Metod.....	8
Kvalitativ innehållsanalys.....	9
Komparativ analys	10
Avgränsningar, urval och material.....	10
Pressens gestaltning av Sovjetunionen	11
Jönköpings-Posten.....	12
Händelserna.....	12
Källmaterial och källkritik.....	13
Tidigare forskning.....	13
Bakgrund	17
Sovjetunionens andra världskrig.....	17
Resultat och analys.....	19
Molotov-Ribbentrop-pakten den 23 augusti 1939	19
Finska vinterkriget utbrrott den 30 november 1939, samt slut den 13 mars 1940.....	21
Operation Barbarossa: Nazitysklands anfall mot Sovjetunionen den 22 juni 1941.....	24
Starten på slaget vid Stalingrad den 21 augusti 1942, samt slutet den 2 februari 1943	28
Övrigt material	30
Analys.....	31
Resultatanalys	31
Komparativ analys	33
Förekomsten av russofobi i Jönköpings-Postens rapportering.....	35
Avslutande diskussion.....	36
Litteratur-och källförteckning.....	40
Litteraturlista.....	40
Källmaterial	41

Sammanfattning

I denna studie har Jönköpings-Postens gestaltning av Sovjetunionen från fem händelser under det andra världskriget undersökts. Händelserna som undersökts är: Molotov-Ribbentrop-pakten 1939, finska vinterkriget 1939–1940, operation Barbarossa 1941, slaget vid Stalingrad 1942–1943 samt Nazitysklands kapitulation 1945. Syftet med studien har varit att undersöka hur Jönköpings-Posten gestaltat Sovjetunionen mellan 1939–1945, utreda om denna gestaltning förändrats över tid samt utröna huruvida russofobi präglat tidningens rapportering.

I studien har gestaltningsteorin använts som teoretiskt ramverk. En utgångspunkt i studien har varit att nyheter aldrig är objektiva. Verkligheten är för abstrakt och omfattande för att beskrivas till fullo, varvid varje nyhet kräver ett urval och därför bara gestaltar delar av verkligheten. För att besvara studiens syfte har även begreppet *russofobi* varit nödvändigt att definiera. Begreppet har inte någon vetenskaplig förankring, studiens definition är istället hämtad från journalisten Guy Mettan som skrivit en bok på ämnet. I studien åsyftar russofobi olika negativa klichéer, fördomar och karikatyrer av Sovjetunionen. För att besvara studiens syfte- och frågeställningar har en tvåstegs-metod använts; först har tidningsmaterialet från händelserna analyserats separat i kvalitativa text-analyser, varefter en komparativ analys av allt material genomförts. Gestaltningarna av Sovjetunionen har under analysen kategoriserats för att avgöra rapporteringens karaktär; kategorierna som använts har varit *informativt-neutral*, *vänskaplig* och *fientlig*. Det totala materialet har bestått av 111 olika nyhetsartiklar.

Studiens resultat visar att Jönköpings-Postens gestaltning av Sovjetunionen har förändrats under tidsperioden. Samtliga händelser innehåller dock olika typer av gestaltningar. Skillnaden mellan händelserna har främst varit balansen mellan de olika kategorierna; hur förekommande en kategori har varit vid en specifik händelse. En annan gemensam nämnare för samtliga händelser har varit att avsändaren av nyheterna varit av stor betydelse; en betydande del av materialet har varit internationella nyheter inhämtade från olika nyhetsbyråer, varvid ursprungslandets generella sympatier präglat vilken gestaltning av Sovjetunionen som återgetts. Initialt var gestaltningen av Sovjetunionen relativt neutral, för att sedan vid finska vinterkriget och operation Barbarossa bli direkt fientlig. Finlands deltagande vid dessa två händelser innebar en ökad mängd nyheter, och en mer fientlig gestaltning av Sovjetunionen. Vid slaget vid Stalingrad och Nazitysklands kapitulation blev gestaltningen återigen mer neutral. Det rapporterades dock betydligt mindre från de två avslutande händelserna. Resultatet visar att det fanns russofobiska inslag i Jönköpings-Postens rapportering, men inte till den grad att det går att fastslå att rapporteringen präglades av russofobi. Däremot tycks det inte ha funnits något större intresse av att gestalta Sovjetunionen på ett positivt sätt; även om det finns nyheter som innehåller vänskapliga gestaltningar av Sovjetunionen har dessa aldrig varit i majoritet. Sett ur ett helhetsperspektiv har Jönköpings-Postens gestaltning av Sovjetunionen varit fientlig i rapporteringen som undersökts.

Nyckelord: Sovjetunionen, Jönköpings-Posten, andra världskriget, gestaltningsteorin, gestaltning, russofobi och rapportering.

Inledning

”Ett Europa i kris, ett splittrat Europa, behöver Ryssland som fiende för att kunna enas.”¹ Citatet har skrivits av den schweiziske journalisten Guy Mettan och går att finna i inledningen till hans bok *Varför vi älskar att hata Ryssland*. Enligt Mettan präglas västvärldens medierapportering om Ryssland av russofobi; han menar att det finns en antirysk hysteri som är utbredd på olika nyhetsredaktioner.² Statsvetaren Stefan Höjelid har i sin avhandling undersökt hur nordisk press rapporterat kring sovjetiska ageranden under 1980-talet, och kommer fram till att Sovjetunionen framställts som en fiende; negativa ageranden förstärker denna framställning i pressen, positiva ageranden tilldelas däremot ingen betydelse utan ses som enskilda undantag.³ Uttrycket ”vinnarna skriver historien” verkar uppenbarligen inte gälla Ryssland och Sovjetunionen, åtminstone inte om den russofobi Mettan beskriver är korrekt; Sovjetunionen var trots allt en av segrarmakterna under andra världskriget. Medie- och kommunikationsforskarna Jan Ekekrantz och Tom Olsson gav 1994 ut boken *Det redigerade samhället* om journalistikens roll i samhället.⁴ I bokens inledning skriver duon följande: ”Journalistikens makt och möjlighet att legitimera sig själv saknar motstycke.”⁵ Vidare menar Ekekrantz och Olsson att nyheter aldrig är objektiva; de är ett ingrepp i den verklighet de söker beskriva och kan få reella effekter, men de visar som bäst en del av verkligheten.⁶

Om journalistikens makt i samhället är stor och dess alster per se är subjektiva torde ett ständigt granskande av pressen vara vitalt. Givet Mettans teori om att russofobi präglat västerländsk press, samt Höjelids avhandling som kan ses som ett nordiskt exempel på detta, finner jag den historiska framställningen av Sovjetunionen i svensk press som ett ypperligt studieobjekt. Hur framställdes Sovjetunionen i pressen under andra världskriget? I denna studie ämnar jag undersöka hur tidningen Jönköpings-Posten framställde Sovjetunionen under tidsperioden, och utreda huruvida russofobi var närvarande i tidningens rapportering. Jag ämnar även undersöka hur rapporteringen utvecklats under tidsperioden och utreda om det skett förändringar i rapporteringen över tid. Andra världskriget innefattar ett flertal händelser och konjunktursvängningar; men följde framställningen av Sovjetunionen krigskonjunkturerna, eller var den fast förankrad under tidsperioden? De rikstäckande tidningarnas rapportering från kriget är ett relativt beforskat område, varvid jag finner ett lokalt exempel som Jönköpings-Posten intressant.

Sverker Oredsson kom år 2014 ut med en bok där han undersökte Jönköpings-Posten under tidsperioden 1935–1970.⁷ Ett kapitel i boken är tillägnat andra världskriget, men det är inriktat mot Jönköpings-Postens helhetsrapportering, snarare än rapporteringen om Sovjetunionen. Stefan Höjelid har som tidigare skrivet undersökt hur nordisk press rapporterade om Sovjetunionen under 1980-talet. Martin Alm publicerade år 2005 en undersökning om Sovjetbilden i Sverige under 1935–

¹ Mettan, Guy. *Varför vi älskar att hata Ryssland: Russofobi från Karl den store till Barack Obama*. Stockholm: Karneval förlag, 2017, 14.

² Mettan, 2017, 12.

³ Höjelid, Stefan. *Sovjetbilden i nordisk press: svenska, norska och finländska reaktioner på sovjetiskt agerande*. Diss., Lunds universitet, 1991.

⁴ Ekekrantz, Jan & Olsson, Tom. *Det redigerade samhället: om journalistikens, beskrivningsmaktens och det informerade förnuftets historia*. Stockholm: Carlssons, 1994.

⁵ Ekekrantz, Olsson, 1994, 23.

⁶ Ekekrantz, Olsson, 1994, 26–27.

⁷ Oredsson, Sverker. *Jönköpingsperspektiv på världen: JP 1935–1970*. Stockholm: Atlantis, 2014.

1947, vilken inriktar sig mot framställningen av Sovjetunionen i böcker, broschyrer och pamfletter. I Klas Åmarks syntes *Att bo granne med ondskan* finns det gott om exempel på forskning om pressens rapportering från andra världskriget, men denna inriktar sig mestadels mot rapporteringen kring Förintelsen. Det finns med andra ord gott om närliggande forskning på området, men det saknas undersökningar som specifikt inriktar sig mot Jönköpings-Postens rapportering kring Sovjetunionen under andra världskriget. Det finns inte heller någon forskning som berör ämnet utifrån ett russofobiskt perspektiv, varvid jag finner det inomvetenskapligt motiverat att undersöka detta.

Syfte och frågeställningar

Syftet med denna studie är att undersöka hur Jönköpings-Posten gestaltat Sovjetunionen i sin rapportering under tidsperioden 1939–1945. Studien ämnar också utreda om rapporteringen präglades av russofobi, och i sådant fall hur denna uttryckts samt utvecklats under tidsperioden. Det är rapporteringen kring fem olika händelser som kommer att undersökas i studien, vilka är följande:

- Molotov-Ribbentrop-pakten den 23 augusti 1939.
- Finska vinterkriget utbrott den 30 november 1939, samt slut den 13 mars 1940.
- Operation Barbarossa: Nazitysklands anfall mot Sovjetunionen den 22 juni 1941.
- Inledningen på slaget vid Stalingrad den 21 augusti 1942, samt slut den 2 februari 1943.
- Nazitysklands fall och kapitulation den 8 maj 1945.⁸

För att undersöka ovanstående har följande frågeställningar formulerats:

- Hur har Jönköpings-Posten gestaltat Sovjetunionen i samband med händelserna ovan?
- Utifrån rapporteringen, vilka faktorer framkommer som påverkar gestaltningen?
- Vilka likheter/skillnader finns det mellan gestaltningarna över tid?

Teori och metod

I den här studien integreras den teoretiska utgångspunkten med metoden, varvid jag finner det motiverat att presentera båda i samma avsnitt. Först kommer studiens teoretiska utgångspunkt, gestaltningsteorin, att presenteras. Därefter definieras två nyckelbegrepp för studien: gestaltningar och russofobi. Avslutningsvis presenteras den metod som använts i studien.

Gestaltningsteorin

Gestaltningsteorin växte fram som en psykologisk teori i USA, men började under 1990-talet användas inom politiskt-kommunikativ forskning.⁹ Enligt medie- och kommunikationsprofessorn Jesper Strömbäck har gestaltningsteorin kommit att skapa ett nytt paradig inom medie-

⁸ Valet av händelser motiveras under ”Avgränsningar, urval och material”.

⁹ Strömbäck, Jesper. *Makt och medier: En bok om samspelet mellan medborgarna, medierna och de politiska maktbarnarna*. Lund: Studentlitteratur, 2000, 216.

forskningen de senaste decennierna.¹⁰ Det går givetvis att diskutera huruvida en medieteorier är relevant i en historisk studie, även om jag i denna studie avser att undersöka media i någon mån. Strömbäck menar dock att teorin är mångfacetterad och skriver följande:

I en skepnad handlar den om hur mediernas gestaltningar av olika aspekter av verkligheten påverkar människors uppfattningar av samma aspekter av verkligheten. I en annan skepnad handlar gestaltningsteorin om hur medierna, genom att gestalta verkligheten på vissa sätt men inte andra, reproducerar och sprider olika maktcentras och ideologiers sätt att betrakta verkligheten. I en tredje skepnad handlar gestaltningsteorin om mediernas innehåll och vad det representerar.¹¹

Den första skepnaden är irrelevant för denna studies syfte. Ambitionen att utreda huruvida russofobi präglade rapporteringen ger dock den andra skepnaden viss relevans i denna studie. Men det är framförallt den tredje skepnaden som denna studie vilar på. Eftersom denna del av gestaltningsteorin fokuserar på innehållet i medierna och betydelsen av detsamma anser jag att det korrelerar väl till syftet med denna undersökning.

En utgångspunkt för gestaltningsteorin är tesen att nyheter inte är en spegelbild av verkligheten, utan en rekonstruktion eller gestaltning av en komplex verklighet.¹² Enligt teorin kräver alla nyheter som produceras att medierna genomför ett urval, då det anses omöjligt att ge en fullständigt korrekt och objektiv bild av en händelse. Eftersom nyheter kräver ett urval måste olika aspekter alltid väljas bort. De val som görs påverkar sedan den gestaltning av verkligheten som en nyhet presenterar. Urvalet som genomförs påverkar även de värderingar, orsaksförklaringar och problembeskrivningar som nyheten förmedlar. Denna tes har även varit en central utgångspunkt i denna studie; om nyheter bara är en gestaltning av verkligheten som föranleds av olika val, finner jag det motiverat och intressant att undersöka dessa gestaltningar.

Gestaltningar

Begreppet gestaltningar har en viktig funktion för både gestaltningsteorin och min metod och har därmed varit en viktig komponent i att integrera dessa två, varför jag ansett det vara av hög vikt att definiera begreppet. Enligt Jesper Strömbäck finns det ett flertal definitioner av begreppet, men det finns också några gemensamma punkter mellan definitionerna.¹³ Enligt Strömbäck är dessa punkter följande:

[...] gestaltningar är uttryck för specifika sätt att organisera information, och gestaltningar formas genom val av ord, fakta, perspektiv, källor och betoningar. Inneboende i gestaltningar är vissa problemformuleringar, tolkningar och moraliska omdömen- och eventuellt också olika förslag till lösningar. En annan återkommande aspekt är att gestaltningar är ofrånkomliga.¹⁴

¹⁰ Strömbäck, Jesper. *Makt, medier och sambälle: en introduktion till politisk kommunikation*. Lund: Studentlitteratur, 2014, 113.

¹¹ Strömbäck, 2014, 113.

¹² Strömbäck, 2014, 113–114.

¹³ Strömbäck, 2014, 115.

¹⁴ Ibid, 2014, 115.

Punkterna ovan kan ses som en bred definition av hur begreppet används i studien. Men för att specificera definitionen ytterligare har jag tagit hjälp av den amerikanske kommunikationsforskaren Robert Entmans definition av begreppet. Hans definition innefattar fyra olika egenskaper:¹⁵

1. Gestaltningar definierar problem.
2. Gestaltningar ger vägledning om vad som ska ses som problemets orsak.
3. Gestaltningar uttrycker värderingar, eller moraliska omdömen.
4. Gestaltningar ger en bild av möjliga lösningar.

För att kombinera definitionerna ovan till en fullt applicerbar definition utifrån studiens syfte och källmaterial har vissa justeringar krävts. Strömbäcks och Entmans definitioner bör ses som ett bakomliggande ramverk för studiens definition. När jag i studien skriver om gestaltningar avser jag hur Jönköpings-Posten i artiklar, notiser och ledarartiklar har beskrivit, förklarat och värderat Sovjetunionens ageranden under de händelser jag undersökt. Definitionen i studien sammanfaller alltså väl med de tre första egenskaperna i Entmans definition.

Russofobi

En del av studiens syfte handlar om att utreda om russofobi förekommer i Jönköpings-Postens rapportering. För att avgöra detta har det varit nödvändigt att definiera begreppet. Det är också av vikt att diskutera själva begreppet eftersom det inte är ett etablerat vetenskapligt begrepp; det saknas europeisk forskning om russofobi.¹⁶ Min definition av begreppet har hämtats från författaren Guy Mettan. Han menar att russofobi är en samling negativa klichéer, fördomar och karikatyrer av och om Ryssland.¹⁷ Vidare menar författaren att russofobin ofta tar sig uttryck genom att landet tillskrivs negativa egenskaper såsom barbari, tyranni och expansionism. Mettan skriver att fördomar likt dessa produceras av tidningsredaktioner varje dag i västvärlden. Det ska påpekas att författaren inte friskriver Ryssland och Sovjetunionen från ageranden som med rätta kan beskrivas utifrån egenskaperna ovan, men han menar att det i väst finns en dubbel måttstock.¹⁸ Mettan skriver exempelvis: ”Ändå fortsätter man att ständigt kritisera Ryssland för Stalins brott medan man inte längre påminner om vad den franska koloniala armén gjorde och man har förlåtit tyskarna för nazismens fasor.”¹⁹ Russofobi handlar alltså om slentrianmässig kritik av Ryssland eller Sovjetunionen, baserat på olika fördomar om landet.

Det bör påpekas att Mettans bok inte är en akademisk studie, själv skriver han att den är en ”journalistisk undersökning” vars syfte är att testa hypoteser, varvid det kan tyckas vara problematiskt att hans alster använts i min studie. Detta eftersom hans resultat är tveksamma ur ett vetenskapligt perspektiv. Det går därmed att kritisera mitt val av att använda mig av Mettans bok som referenspunkt för detta begrepp. Men jag har ingen ambition av att testa Mettans olika hypoteser, eller att använda mig av hans resultat som någon form av bevisföring i min egen studie. Mettans bidrag till min studie är främst en definition av begreppet russofobi, vilken använts för att undersöka förekomsten av eventuell russofobi i Jönköpings-Postens rapportering. Mettan är dock inte

¹⁵ Strömbäck, 2000, 217.

¹⁶ Mettan, 2017, 29.

¹⁷ Mettan, 2017, 23.

¹⁸ Mettan, 2017, 24–25.

¹⁹ Mettan, 2017, 24.

ensam om att argumentera för förekomsten av fördomar om Ryssland eller Sovjetunionen. Ett svenskt exempel är den tidigare SR-reportern och Moskvakorrespondenten Vladislav Savic, som 2010 gav ut boken *Vladimir Putin och rysskräcken*, i vilken han argumenterar för en svensk rysskräck.²⁰ Denna rysskräck exemplifieras i boken genom berättelser från framstående journalister och rysslandsexperter. Den tidigare SR- och SVT-reportern Elisabeth Hedborg, som också varit Moskvakorrespondent, yttrar exempelvis följande:

Det sätt som Ryssland behandlas i svenska medier och ofta av svenska analytiker är en oförskämdhet gentemot dem som har något så när krav på faktagranskning. Krav på att man inte ska vara engagerad när man ska bedöma en verklighet, krav på att man ska försöka hålla sig till ett slags objektiv bild och försöka komplicera istället för att förenkla. Det är alltså raka motsatsen till vad vi får. Svenska mediers bevakning av Ryssland är ofta generande okunnig, generande icke-objektiv och extremt normativ.²¹

Statsvetaren och diplomaten Sven Hirdman är en annan som kommer till tals i boken, och även han menar att det finns en nedlåtande inställning gentemot Ryssland i Sverige.²² Att använda dessa berättelser som ett bevis på att det finns en utbredd russofobi i Sverige vore att föra en slags anekdotisk bevisföring, vilket vore direkt ohederligt i detta sammanhang. Men de kan tjäna som enskilda exempel på att det finns etablerade journalister och rysslandsexperter som anser att russofobi, eller rysskräck, förekommer även i Sverige. Jag anser det motiverat att nämna detta eftersom det är just journalisters gestaltning av Sovjetunionen som kommer att studeras, varvid jag finner deras åsikter och erfarenheter intressanta. Jag anser dock att det också finns vetenskapliga belägg för att russofobi, utifrån Mettans definition, förekommit även i Sverige. Ett exempel är Stefan Höjelids avhandling, vars resultat visar att det fanns en slags fiendebild av Sovjetunionen i nordisk press under 1980-talet, vilken påverkade hur olika händelser förklarades.²³ Även om Höjelid inte använder sig av uttrycket russofobi, går det att tolka hans resultat som ett uttryck för detta. Det är förstås inte oproblemiskt att använda ett begrepp som inte är vetenskapligt etablerat, men givet exemplen ovan finner jag ändå begreppet relevant för studien.

Metod

För att genomföra studien på ett optimalt sätt utifrån syfte och frågeställningar har jag analyserat materialet i två steg, med hjälp av två olika metoder. Det första steget innefattar en kvalitativ innehållsanalys, genom vilken Jönköpings-Postens rapportering har analyserats och kategoriserats. Hur gestaltade tidningen Sovjetunionen? Vilka värderingar skildrade rapporteringen? Givet frågornas kvalitativa karaktär anser jag att en kvalitativ metod varit att föredra. Det går att argumentera för att även en kvantitativ metod vore lämplig för studien. I undersökningar som använder sig av innehållsanalyser är det inte ovanligt med kvantifierbara ambitioner.²⁴ I studiens resultatdel förekommer dock kvantitativa analyser; antalet nyheter och fördelningen av gestaltningar i rapporteringen har sammanräknats och presenterats i samband med varje händelse.

²⁰ Savic, Vladislav. *Vladimir Putin och rysskräcken*. Stockholm: Norstedts, 2010.

²¹ Savic, 2010, 259.

²² Savic, 2010, 259.

²³ Se ”Tidigare forskning”.

²⁴ Boelsen, Watt Merete. *Kvalitativa analyser: forskningsprocess, människa, samhälle*. Stockholm: Gleerups, 2007, 93.

Detta för att tydliggöra hur förekommande olika gestaltningar varit i rapporteringen, samt visa hur frekvent tidningen rapporterat vid varje händelse. I steg två av analysen har en komparativ metod använts, där jag jämfört analyserna från de händelserna. Detta för att på bästa sätt besvara studiens tredje frågeställning.²⁵ Här följer en genomgång av tillvägagångssätten:

Kvalitativ innehållsanalys

Merete Watt Boolsen, som är lektor i metod och sociologi, skriver i boken *Kvalitativa analyser* att innehållsanalys är särskilt lämpliga vid studier av massmedier.²⁶ Därför anser jag att valet av en kvalitativ innehållsanalys varit motiverat. I ett första steg av innehållsanalys behöver ett urval göras, en specifikation av vad som ska analyseras är därmed nödvändig.²⁷ Det är syftet med analysen som styr detta urval. Redan i syftet av denna studie står att läsa att det är rapporteringen kring fem olika händelser som varit i fokus, därmed anser jag att det grundläggande urvalet redan specificerats.²⁸ Utöver detta grundläggande urval behöver även det innehåll i Jönköpings-Posten som analyserats i samband med händelserna specificeras. Jag har undersökt Jönköpings-Postens rapportering i fyra dagar i samband med varje händelse.²⁹ Det innehåll som analyserats från dessa fyra dagar i samband med mina valda händelser är artiklar, notiser och ledarartiklar som behandlar Sovjetunionen. I teoriavsnittet framgår det att gestaltningar anses vara ofrånkomliga enligt gestaltningsteori,³⁰ varvid jag finner det motiverat att studera de olika nyhetstyperna. Oavsett vad det är för typ av text och vem som producerat den, innehåller den någon form av gestaltning.

Vad gäller kodning och analys finns det många olika uppfattningar om hur detta ska gå till i kvalitativa analyser; teori, syfte och material är några faktorer som kan vara vägledande till valet av hur analysen går till.³¹ Vid själva kodningen i kvalitativa analyser är det dock nödvändigt med någon form av kategorisering av materialet, eftersom materialet behöver reduceras och organiseras. Syftet med studien är avgörande för hur kategoriseringen av materialet går till. I min analys har jag valt att utforma kategoriseringen av materialet som frågor i ett analyschema, vilka baserats på studiens frågeställningar samt den gestaltningsteoretiska utgångspunkten. Frågorna korrelerar med definitionen av *gestaltningar* som studien lutar sig mot, d.v.s. hur ett fenomen beskrivits, förklarats och värderats. Utifrån detta har följande frågor använts för att koda materialet:

1. Hur beskrivs Sovjetunionen i texten?
2. Hur förklaras Sovjetunionens agerande i texten?
3. Vilka värderingar gällande Sovjetunionen framgår av texten?

Efter det första steget har det kodade materialet sorterats in i olika kategorier. De kategorier som texterna delats in i är baserade på textens gestaltning av Sovjetunionen utifrån analyschemat. Kategorierna som använts är: *Neutralt informativ*, *Fientlig* och *Vänskaplig*. Den informativa kategorin avser nyheter som varit strikt faktabaserade och utan värderande inslag i texten. Den fientliga kategorin avser nyheter som innehållit negativa värderingar, förklaringar och/eller beskrivningar

²⁵ Se ”Syfte och frågeställningar”.

²⁶ Boolsen, 2007, 93.

²⁷ Boolsen, 2007, 94.

²⁸ Se ”Händelserna” för motivering och diskussion gällande valda händelser.

²⁹ Se ”Avgränsningar, urval och material” för motivering.

³⁰ Se ”Gestaltningar”.

³¹ Hartman, Jan. *Vetenskapligt tänkande: från kunskapsteori till metodteori*. Lund: Studentlitteratur, 2004, 287.

gentemot Sovjetunionen, varvid den vänskapliga kategorin avser nyheter med positiva värderingar, förklaringar och/eller beskrivningar gentemot landet. Under arbetsprocessens gång har även ytterligare ett kriterium tagits i beaktning vid kategoriseringen; avsändaren till en nyhet. Avsändaren har visat sig påverka perspektivet i nyheterna. Vid ett flertal tillfällen förekommer vitt skilda förklaringar och beskrivningar av samma händelse i olika nyheter; perspektivet som skildras i nyheten korrelerar oftast med avsändarens sympatier under händelsen. Sådana nyheter har varit problematiska att kategorisera utifrån uppdelningen ovan, detta då innehållet ofta är relativt informativt. Det kan med fog hävdas att sådana nyheter bör kategoriseras som informativt-neutrala, men de har trots detta kategoriserats utifrån avsändarlandets sympatier; nyheter inhämtade från Sovjetunionen har exempelvis kategoriserats som vänskapliga gentemot Sovjetunionen, medan finska nyheter har kategoriserats som fientliga. Eftersom det förekommer motsägande beskrivningar och förklaringar av samma händelser i materialet har jag funnit det relevant att addera detta kriterium. Trots att sådana nyheter kan sakna direkt vänskapliga eller fientliga inslag ger de en möjlighet för olika parter att komma till tals i rapporteringen och ge sin bild av en händelse, och givet att urval är en central del av gestaltningsteorin finner jag det utifrån ovan relevant att ta hänsyn till vilka som kommer till tals i rapporteringen. Kategorierna har valts för att fungera som ett verktyg för att utreda karaktären av rapporteringen kring händelserna, vilket också hjälper mig analysera om en eventuell russofobi varit närvarande. Efter dessa två steg har själva analysen och tolkningen av materialet från varje händelse genomförts och sammanställts.

Komparativ analys

Efter den kvalitativa innehållsanalysen har resultatet från händelserna jämförts i en komparativ analys. Det finns många olika sätt att genomföra komparativa analyser, det som främst avgör hur analysen bör utformas är syftet med studien.³² Professor Thomas Denk har författat boken *Komparativa analysmetoder* och skriver där följande: ”Utfallet från analysmetoden måste kunna användas för att underbygga slutsatser som besvarar studiens forskningsfråga eller för att utföra den analysuppgift som forskaren eller studenten önskar göra.”³³ Det relevanta för denna studie har varit att använda en analysmetod som kan jämföra och synliggöra likheter och skillnader mellan händelserna. Den komparativa analysmetod som bäst korrelerar med detta kallas enkel komparation. Denna metod används främst för att jämföra egenskaper mellan två fall, men går även att applicera när flera fall ska analyseras.³⁴ Enkel komparation är lämplig för att besvara frågor om likheter och skillnader mellan olika fall, och den utgår ifrån att en aspekt av ett fall jämförs med andra fall. Den aspekt jag jämfört är hur Sovjetunionen gestaltats i samband med de utvalda händelserna, vilket är det som den kvalitativa innehållsanalysen utrett. Resultatet från varje händelse har således jämförts utifrån gestaltningen av Sovjetunionen. Detta för att påvisa likheter och skillnader, men också för att redogöra hur gestaltningarna har förändrats, eller bibehållits, under tidsperioden.

Avgränsningar, urval och material

Jag har nedan valt att kombinera diskussionen gällande avgränsningar, urval och material och presentera dem i fyra olika avsnitt, vilka är: *Pressens gestaltning av Sovjetunionen*, *Jönköpings-Posten*, *Händel-*

³² Denk, Thomas. *Komparativa analysmetoder*. Lund: Studentlitteratur, 2012, s. 15.

³³ Denk, 2012, 15.

³⁴ Denk, 2012, 38.

serna samt *Källmaterial och källkritik*. Detta för att tydliggöra vad som varit vägledande för mina val vid varje område, vilket torde gynna transparensen gällande de vägval som tagits under studien.

Pressens gestaltning av Sovjetunionen

Den huvudsakliga avgränsningen har varit att det är pressens gestaltning av Sovjetunionen under andra världskriget som ämnats undersökas. Valet av andra världskriget som undersökningsperiod baseras på att jag funnit tidsperioden särskilt intressant gällande gestaltningen av Sovjetunionen; det är en tidsperiod med flera svängningar och ett mångtal stora händelser. Det hade varit intressant att bredda perspektivet och även undersöka hur politiker, resenärer och/eller andra medier skildrat Sovjetunionen. Men givet den tids- och utrymmesram som tilldelats studien anser jag att det svårigen vore genomförbart. Anledningen till att valet föll på just pressens gestaltning av Sovjetunionen beror främst på betydelsen som pressen hade för samhället vid tidsperioden. Medie- och kommunikationsprofessorn Jesper Strömbäck menar att medierna under 1930-1940-tal ansågs vara närmast allsmåttiga.³⁵ Det var framförallt tidningsbranschen som dominerade medialt; andra medier såsom radio och tv var under tidsperioden inget reellt hot.³⁶ Särskilt mäktiga var pressen för opinionsbildningen i samhället, där den nästan innehöll ett slags monopol.³⁷ Utifrån detta anser jag att pressens gestaltning av Sovjetunionen är av särskilt intresse, givet pressens makt över opinionsbildningen. Om vi till denna makt adderar den gestaltningsteoretiska utgångspunkten att alla nyheter bara är en gestaltning av verkligheten, finner jag det särskilt intressant att studera just pressen.

Jönköpings-Posten

Men varför föll valet på just Jönköpings-Posten? Det går argumentera för att större tidningar vore mer lämpliga att studera, eller att en studie över flera olika tidningar vore att föredra. Det vore förvisso intressant att utreda även dessa aspekter, men jag finner ändå Jönköpings-Posten som ett ypperligt studieobjekt. Det finns redan ett flertal studier som utreder aspekterna ovan, och även om min studie skulle kunna bidra med nya perspektiv till denna forskning anser jag att ett lokalt exempel kan tillföra något annat till forskningsområdet; ett lokalt perspektiv på rapporteringen från andra världskriget. För detta ändamål finner jag Jönköpings-Posten intressant. Tidningen hade under krigsåren en stor lokal spridning; år 1941 var exempelvis Jönköpings-Postens hushållstäckning 51% i Jönköping.³⁸ Tidigare nämnde Sverker Oredsson menar att Jönköpings-Posten var marknadsledande i bygden under tidsperioden, varvid ett studium av tidningen kan säga mycket om de opinioner som förmedlades till befolkningen i Jönköpings-trakten.³⁹ Tidningen hade alltså en stor läsarkrets vid kriget och torde ha spelat en stor roll för lokalsamhällets syn på kriget. Pressens makt över opinionsbildning och informationsspridning var inte exklusiv för de stora rikstäckande tidningarna; landsortstidningar hade stor betydelse för lokala opinioner.⁴⁰ Att valet föll på Jönköpings-Posten enkom beror på att jag velat se om gestaltningen av Sovjetunionen förändrats mellan händelserna i takt med krigskonjunkturerna, och i sådant fall hur den förändrats, eller om den bibehållits över tid. Jag anser att denna eventuella förändring blir tydligare att utreda när det är en tidnings rapportering som står i centrum.

³⁵ Strömbäck, 2014, 84.

³⁶ Lundström, Gunilla., Rydén, Per & Sandlund, Elisabeth. (red.). *Den svenska pressens historia. 3: Det moderna Sveriges spegel (1897–1945)*. Stockholm: Ekerlids förlag, 2001, 14.

³⁷ Ibid, 2001, 17.

³⁸ Oredsson, 2014, 22.

³⁹ Oredsson, 2014, 16.

⁴⁰ Lundström, Gunilla., Rydén, Per & Sandlund, Elisabeth. (red.), 2001, 17.

Händelserna

Redan i syftet av denna studie presenteras de fem specifika händelser som undersökts. Det är rapporteringen kring dessa händelser som har studerats. Jag har använt mig av ett ändamålsenligt urval vid valet av händelser, vilket innebär att kravet på representativitet överges.⁴¹ Varje händelse har studerats i fyra tidningsdagar. Att valet föll på just fyra tidningsdagar motiveras främst genom utrymmes- och tidsramen som tilldelats studien; givet den mängd material som funnits tillgängligt från händelserna har det dessvärre inte funnits möjlighet att utreda fler dagar. Därför har jag valt att studera startpunkten, och i vissa fall även avslutningen, på rapporteringen när intresset från pressen torde ha varit stort. Vid rapporteringen från Molotov-Ribbentrop-pakten, operation Barbarossa samt Nazitysklands fall studerades de fyra inledande dagarna. Molotov-Ribbentrop-pakten och operation Barbarossa saknar tydligt specificerade slutpunkter, varvid det endast är startpunkten som studerats. Gällande Nazitysklands fall är det rapporteringen efter landets kapitulation som undersökts. Vid det finska vinterkriget och slaget vid Stalingrad har rapporteringens startpunkt och slutpunkt undersökts under två dagar var. Givet min ambition att utreda hur gestaltningen av Sovjetunionen förändrats över tid, finner jag det motiverat att rapporteringen från start- och slutpunkt undersökts vid dessa händelser. Materialet har varit vägledande i processen att välja datum för när undersökningen startat vid varje händelse. Vid några händelser fanns det gott om material redan samma dag som händelsen skedde, varvid undersökningen startat då. Men vid andra händelser är det först dagen efter händelsen som Jönköpings-Postens rapportering startat; vid dessa tillfällen har detta istället blivit startpunkten för undersökningen. Rapporteringen från den initiala fasen av slaget vid Stalingrad skiljer sig dock från övriga händelser på denna punkt; den startar först tre dagar efter händelsen, varvid undersökningen börjat då.

Två böcker har varit särskilt vägledande i urvalsprocessen av händelser; *Andra världskrigets vändpunkter* och *Avgörande ögonblick under andra världskriget*. Den första boken är skriven av den brittiske historikern P.M.H Bell.⁴² I boken skriver Bell om tolv händelser han anser vara avgörande för kriget. Bland dessa finns operation Barbarossa och slaget vid Stalingrad, som båda tilldelas varsitt kapitel i boken. Även Nazitysklands fall år 1945 beskrivs, även om det inte tilldelats något specifikt kapitel. Den andra boken är en antologi, skriven av flera svenska historiker och militärhistoriska författare, med ambition att beskriva avgörande händelser under kriget.⁴³ Bland dessa avgörande händelser går både Molotov-Ribbentrop-pakten och finska vinterkriget att finna. Utifrån detta finner jag det motiverat att hävda att det åtminstone finns ett intresse för händelserna, och att de på något sätt varit viktiga för krigsutvecklingen. Händelserna torde också ha tilldragit sig medialt intresse i samtiden. Jesper Strömbäck har i boken *Makt, medier och samhälle* sammanfattat forskningen kring nyhetsvärdering genom ett antal slutsatser.⁴⁴ Två av dessa slutsatser är att sannolikheten för att media rapporterar ökar ifall de anser att nyheter är viktiga och relevanta, samt om nyheterna handlar om kända och mäktiga personer eller nationer. Det går att argumentera för att båda dessa kriterier är applicerbara på händelserna, varvid pressen torde ha intresserat sig för dem.

⁴¹ Hartman, 2004, 245.

⁴² Bell, Philip Michael Hett. *Andra världskrigets vändpunkter: Tolv avgörande händelser*. Stockholm: Fischer & Co, 2013, 65.

⁴³ Franksson, Anders. (red.). *Avgörande ögonblick under andra världskriget*. Sundbyberg: Semic, 2011.

⁴⁴ Strömbäck, 2014, 164.

Källmaterial och källkritik

Källmaterialet som undersökts i studien består av nyhetsartiklar, nyhetsnotiser samt ledarartiklar i Jönköpings-Posten. Det kan givetvis finnas en problematik i att sammanfoga nyhetsrapportering och ledarartiklar utan att vikta dessa mot varandra; nyhetsrapporteringen behöver nödvändigtvis inte säga något om Jönköpings-Postens egen gestaltning, vilket ledarartiklarna kan sägas göra per definition. Men eftersom studien inte syftat till att utreda Jönköpings-Postens egen gestaltning av Sovjetunionen, utan istället gestaltningen som framkommer i tidningens rapportering, finner jag det ändå motiverat att sammanfoga dessa. Både nyhetsrapportering och ledarartiklar visar hur Sovjetunionen gestaltats i tidningens rapportering. Jag har också valt att inkludera material från olika nyhetsbyråer i studien. Under tidsperioden hade TT en central roll för svenska utrikesnyheter och en stor del av tidningarnas material hämtades därifrån.⁴⁵ Det går givetvis att diskutera huruvida artiklar från nyhetsbyråer säger någonting om Jönköpings-postens gestaltning av Sovjetunionen. Men jag anser att det nyhetsmaterial som valts ut från olika nyhetsbyråer för publicering i Jönköpings-Posten även säger något om tidningens gestaltning av Sovjetunionen, varvid jag finner det motiverat att inkludera detta material. Jag har dock valt att exkludera olika insändare, även om dessa också visar en gestaltning av Sovjetunionen. Jag anser att dessa främst visar insändarens personliga gestaltning av Sovjetunionen, inte Jönköpings-Postens. Det källmaterial som studerats från händelserna handlar exklusivt, eller till stor del, om Sovjetunionen och deras ageranden. Material som bara nämnt landet men behandlat något annat har exkluderats, eftersom ett kort benämning svårigen visar en tydlig form av gestaltning. Jag förmodar att en tolkning av ett sådant tunt material riskerar att bli alltför godtycklig.

Givet antalet dagar som studerats vid varje händelse, samt studiens urvalsförfarande, bör källmaterialet inte ses som representativt för hela Jönköpings-Postens rapportering under tidsperioden. Det kan givetvis ses som en svaghet i källmaterialet. Men min ambition har inte varit att ge en helhetsbild över hela Jönköpings-Postens rapportering från andra världskriget, även om det vore intressant har det inte varit tidsmässigt möjligt. Ambitionen har inte heller varit att bedöma huruvida Jönköpings-Postens rapportering från tidsperioden är faktamässigt korrekt eller inte. Syftet med studien har varit att undersöka hur Jönköpings-Posten har gestaltat Sovjetunionen i samband med de fem utvalda händelserna, samt om russofobi präglat den undersökta rapporteringen, vilket jag anser motiverar studiens källmaterial. Jag anser dock att magnituden av de fem händelser som undersökts i studien ger resultatet en viss generaliserbarhet: detta eftersom studiens resultat visar hur Jönköpings-Posten rapporterat om Sovjetunionen i samband med ett flertal stora händelser under andra världskriget.

Tidigare forskning

Det finns gott om tidigare forskning gällande svenska uppfattningar om Sovjetunionen, samt om pressens ageranden under andra världskriget, men det är få som sammanfogar båda områdena till ett. Jag anser att båda dessa områden kan benämnas som närliggande forskning, varvid exempel från båda presenteras och diskuteras i denna del. Eftersom min studie behandlat pressens rapportering anser jag att forskning om pressen under andra världskriget är relevant, även om den inte

⁴⁵ Lundström, Rydén & Sandlund, 2001, 284.

undersöker rapporteringen kring Sovjetunionen specifikt. Den forskning jag anser ligger närmst min egen studie är dock sådan som behandlar sovjetbilder i Sverige, eller synen på kommunism i Sverige. Sådan forskning korrelerar väl till ambitionen med min studie. Majoriteten av den forskning på området som jag tillskansat mig tar dock ett större grepp om sovjetbilden, eller kommunismen, än att bara se till pressens framställningar. Det är också vanligt att den spänner över en längre tidsperiod, alternativt en annan tidsperiod, än den jag avser undersöka i min studie. Med andra ord är forskning om framställningen av Sovjetunionen i svensk press under andra världskriget en bristvara. Här kan min studie hjälpa till att ge ett nytt perspektiv på området. Nedan följer en presentation av delar av forskningsfältet. De första två verken som presenteras har båda undersökt pressen och får representera det ena av områdena ovan; pressen under andra världskriget. Efter detta presenteras fyra studier som på olika sätt studerat sovjetbilden i Sverige, som således får representera det andra området; svenska uppfattningar om Sovjetunionen.

I boken *Jönköpingsperspektiv på världen* har historikern Sverker Oredsson undersökt Jönköpings-Posten under tidsperioden 1935–1970.⁴⁶ Boken är främst en redogörelse av Jönköpings-Postens rapportering, varvid analyserande inslag är sällsynta. Oredsson skriver själv följande: ”Ambitionen är således att spegla tiden 1935–1970 och göra det ur ett kristligt Jönköpingsperspektiv. Samtidigt ges en skildring av svenska debattämnen och svensk debattkultur under denna period.”⁴⁷ Rapporteringen från andra världskriget, som är det relevanta för denna studie, behandlas i kapitlet *Krigsåren*. Enligt Oredsson använde Jönköpings-Posten initialt religiösa förklaringar till krigsutbrottet, kriget var ett straff från gud.⁴⁸ Under denna inledande fas av kriget var det framförallt Sovjetunionen som fördömdes. År 1939 gick det exempelvis efter Sovjetunionens ockupation av Polen läsa att Hitler var Stalins fånge, enligt Oredsson fanns det också en rädsla för Sovjetunionen vid tidpunkten.⁴⁹ Oredsson skriver även kortfattat om rapporteringen från det finska vinterkriget, där det bland annat står att läsa att Jönköpings-Posten stöttade regeringens beslut att inte sända reguljära trupper till Finland.⁵⁰ Däremot ska det ha uttryckts stor sympati för Finlands kamp. Detta går att koppla direkt till min undersökning, vilket gör det högst relevant för studien. Oredsson utvecklar det dock inte vidare; det är i denna inledande fas av kriget som rapporteringen kring Sovjetunionen nämns specifikt. Efter detta redogör Oredsson för krigsutgången, men fördjupar sig inte i Sovjetunionens öde. Hur rapporteringen kring Sovjetunionen utvecklades under kriget är alltså något som min undersökning kan komplettera till Oredssons redogörelse. Även om Oredsson nämner rapporteringen från det finska vinterkriget har han inte studerat det utifrån en gestaltningsteoretisk ram, eller utifrån ett russofobiskt antagande, varvid jag anser det motiverat att studera denna händelse ytterligare i min undersökning.

Den före detta UD-tjänstemannen Axel Moberg har i boken *Ekot av kriget* studerat hur tio svenska dagstidningar rapporterat från andra världskriget.⁵¹ Boken är dock inte resultatet av en akademisk undersökning, vilket gör att det går att diskutera huruvida den hör hemma under *Tidigare forskning*. Även om boken inte bör ses som vetenskaplig och därmed inte kan kategoriseras som forskning,

⁴⁶ Oredsson, 2014, 13.

⁴⁷ Oredsson, 2014, 16.

⁴⁸ Oredsson, 2014, 83.

⁴⁹ Oredsson, 2014, 71.

⁵⁰ Oredsson, 2014, 71.

⁵¹ Moberg, Axel. *Ekot av kriget: Hur andra världskriget skildrades i dåtida svenska tidningar*. Stockholm: Instant book, 2017.

finner jag det likväl motiverat att använda mig av den. Detta eftersom materialet korrelerat väl med min studie, och därmed har kunnat addera någonting till mitt resultat. Moberg har nämligen studerat rapporteringen kring några av de händelser som denna studie avsett undersöka, vilka är: Molotov-Ribbentrop-pakten, finska vinterkriget, operation Barbarossa och slaget vid Stalingrad. Gällande Molotov-Ribbentrop-pakten skriver Moberg att det togs emot med stor överraskning i pressen.⁵² Efter den sovjet-nazityska överenskommelsen sågs ett krig som oundvikligt. Rapporteringen från det finska vinterkriget präglades av stöd och beundran för Finland och antipati mot Sovjetunionen.⁵³ Initialt ska flera av de undersökta tidningarna ha rapporterat om finska framgångar och sovjetiska förluster, samtidigt som sovjetiska trupper förlöjligats i rapporteringen.⁵⁴ Moberg skriver även om en svensk rädsla för att Sovjetunionen skulle attackera Sverige.⁵⁵ Vad gäller operation Barbarossa ska Dagens Nyheter och Svenska Dagbladet ha förutspått att en konflikt var nära förestående, men de antog att Nazityskland troligtvis skulle besegra Sovjetunionen.⁵⁶ Enligt Moberg ska flera tidningar ha visat en kluvenhet i sin rapportering från kriget i öst; å ena sidan hyste de sympati för västmakterna, men å andra sidan var sympatin för Finland fortsatt stor vilket ledde till en antipati gentemot Sovjetunionen.⁵⁷ Vidare menar Moberg att flera av tidningarna som undersökts har visat indirekt eller direkt sympati för Nazityskland i kriget mot Sovjetunionen, både i nyhetsartiklar och i ledarartiklar. Även under slaget vid Stalingrad ska vissa av tidningarna ha visat sympati för Nazityskland i sin rapportering.⁵⁸ Enligt Moberg avtog sympatin för Nazityskland successivt under 1944 när Nazityskland lidit flera nederlag.⁵⁹

Docenten Stefan Höjelid publicerade år 1991 sin doktorsavhandling *Sovjetbilden i nordisk press*. I avhandlingen undersöker Höjelid hur svensk, norsk och finländsk press reagerat på ett antal sovjetiska ageranden under 1980-talet.⁶⁰ Höjelid studerar olika händelser utifrån attributionsteorin och söker utreda hur pressen hanterat osäker information vid sovjetiska ageranden, såväl negativa som positiva. Det är framförallt ledarskribenter som skärskådats i undersökningen. Finsk press står ut en aning genom att vara mer återhållsam än övriga ländernas press.⁶¹ Svensk och norsk press präglades istället av misstro och fördömanden av Sovjetunionen. Enligt resultatet påverkas detta inte nämnvärt av Sovjetunionens faktiska ageranden; positiva ageranden ses som situationsbundna, Sovjetunionens grundläggande egenskaper anses vara cementerade.⁶² Som jag skrev i inledningen av denna studie anser jag att det går att tolka Höjelids resultat som en verifiering av russofobi inom pressen; Sovjetunionens faktiska ageranden spelar ingen större roll för bilden av landet i svensk och norsk press. Utifrån Höjelids avhandling går det alltså att påstå att det fanns tecken på russofobi i svensk press på 1980-talet, varvid min studie kan komplettera detta resultat genom att ge en bild av hur det såg ut på mellan 1939–1945.

⁵² Moberg, 2017, 63.

⁵³ Moberg, 2017, 91.

⁵⁴ Moberg, 2017, 88.

⁵⁵ Moberg, 2017, 92.

⁵⁶ Moberg, 2017, 178.

⁵⁷ Moberg, 2017, 179.

⁵⁸ Moberg, 2017, 219.

⁵⁹ Moberg, 2017, 275.

⁶⁰ Höjelid, 1991, 23.

⁶¹ Höjelid, 1991, 127.

⁶² Höjelid, 1991, 140.

Historikern Kristian Gerner är en av två redaktörer för boken *Rysk spegel*, som är en del av forskningsprojektet *Svenska berättelser om Sovjetunionen*.⁶³ Gerner har genomfört undersökningen ”Kommunistiska berättelser i Sverige- en fråga om tro”, vilken är en del av denna bok. I undersökningen analyserar Gerner förhållandet mellan värderingar, information och kunskap i svenska attityder gentemot Sovjetunionen.⁶⁴ Det är framförallt en del av undersökningen som är relevant för min studie, vilken återfinns i kapitlet *Ett historiskt synsätt*. I kapitlet konstaterar Gerner att det fanns en positiv inställning till Sovjetunionen i Sverige fram till Molotov-Ribbentrop-pakten och Sovjetunionens anfall mot Finland 1939.⁶⁵ Gerner specificerar dock inte vilka som åsyftas när han skriver om inställningen i Sverige. Gerner menar vidare att den positiva inställningen återväcktes när Sovjetunionen attackerades av Nazityskland i juni 1941 och blev motståndare till nazismen. Jag anser att detta är högst relevant för min studie; enligt Gerner skiftade alltså svenskarnas attityd gentemot Sovjetunionen i samband med krigskonjunkturen. Gerner har dock inte skärskådat pressens rapportering om Sovjetunionen, vilket gör att min studie kan bidra med nya perspektiv. Men om Gerner resultat är giltigt även för rapporteringen i pressen bör alltså en eventuell russofobi i rapporteringen avta i takt med krigets utveckling. Gerner resultat går dock emot Mobergs vad gäller tidpunkten då opinionen gentemot Sovjetunionen ska ha vänt uppåt; enligt Moberg sker detta år 1944, Gerner menar istället att detta sker redan vid operation Barbarossa år 1941.

Historikern Martin Alm publicerade år 2005 studien ”Den svenska sovjetbilden 1935–1947” i antologin *Kommunismens ansikten*.⁶⁶ Alm har i studien undersökt den svenska sovjetbilden i broschyrer, böcker och pamfletter. Alms resultat visar att Sovjetunionens anseende i var Sverige lågt i samband med Molotov-Ribbentrop-pakten och det finska vinterkriget.⁶⁷ Men opinionen ska ha svängt vid operation Barbarossa när Sovjetunionen slöt sig samman med de allierade. Alms resultat tyder på att det skett en förändring av den svenska sovjetbilden under andra världskriget.⁶⁸ Alms resultat korrelerar därmed väl med Gerner; båda anser att den svenska sovjetbilden påverkades negativt av Molotov-Ribbentrop-pakten och finska vinterkriget, men att utvecklingen vände i och med operation Barbarossa.

År 2002 publicerade historikern Werner Schmidt studien *Antikommunism och kommunism under det korta nittonhundratalet*, vilken var en del av ett forskningsprojekt initierat av *Militär underrättelse- och säkerhetstjänst*.⁶⁹ I studien analyserar Schmidt kommunism och antikommunism i Sverige under 1900-talet. Det som framförallt är av intresse för min studie är hans resultat från andra världskriget, som delvis går emot Alms och Gerner resultat. Schmidt menar att det år 1939 förekom anti-kommunistiska kampanjer i tidningar och bland fackföreningar, vilket ledde till en allmän anti-kommunistisk hysteri.⁷⁰ År 1940 genomfördes en razzia mot kommunistpartiet i Sverige, vilket

⁶³ Gerner, Kristian. *Kommunistiska berättelser i Sverige- en fråga om tro*. I Gerner, Kristian & Karlsson, Klas-Göran. *Rysk spegel: svenska berättelser om Sovjetunionen- och om Sverige*. Lund: Nordic Academic press, 2008.

⁶⁴ Gerner, 2008, 13.

⁶⁵ Gerner, 2008, 38.

⁶⁶ Alm, Martin. Den svenska sovjetbilden 1935–1947. I *Kommunismens ansikten*, Köll, Anu Mai (red.), 19–49. Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.

⁶⁷ Alm, 2005, 38.

⁶⁸ Alm, 2005, 44.

⁶⁹ Schmidt, Werner. *Antikommunism och kommunism under det korta nittonhundratalet*. Lund: Nordic academic press, 2002.

⁷⁰ Schmidt, 2002, 157.

socialminister Gustav Möller menade att pressen delvis tvingat fram genom att hetsigt kräva kraftåtgärder mot kommunisterna.⁷¹ Detta ligger i linje med både Alms och Gerners resultat. Men Schmidt menar i sin studie att operation Barbarossa inte alls ledde till något positivt uppsving för Sovjetunionen i Sverige; det fanns exempelvis antikommunistiska strömningar bland Sveriges elit-skikt.⁷² Det fanns också exempel på liknande strömningar i pressen; till exempel var den liberala tidningen *Sydsvenska Dagbladet* inte främmande för ett slutgiltigt ingripande mot kommunismen.⁷³ Enligt studien bedrevs det vid tidpunkten för operation Barbarossa ett antikommunistiskt korståg på flera håll i Sverige, vilket framförallt hämtade sin legitimitet från Sovjetunionens attack mot Finland under 1939.⁷⁴ Resultatet visar att det först var när krigslyckan vänt, och det stod klart vilken betydelse Sovjetunionen kunde komma att få för Nazitysklands fall, som landet fick ett uppsving i Sverige.⁷⁵ Utifrån Schmidts resultat svängde alltså opinionen mot Sovjetunionen något senare än vad Gerners och Alms studier visade. Hans resultat korrelerar istället väl med Mobergs. Skillnaderna mellan studierna skulle dock givetvis kunna förklaras av olika frågeställningar och källmaterial.

Bakgrund

Sovjetunionens andra världskrig är en central del av denna studie, varvid en historisk bakgrund kan vara nödvändig. Nedan presenteras Sovjetunionens andra världskrig utifrån de fem händelser som denna studie uppmärksammar. Detta innebär givetvis att ett flertal perspektiv, faktorer och händelser lämnas därhän, vilket dock kan motiveras utifrån syftet med studien.

Sovjetunionens andra världskrig

Relationen mellan Nazityskland och Sovjetunionen var ansträngd under stora delar av 1930-talet, Nazitysklands ledare Adolf Hitler hade till exempel vid ett flertal tillfällen kategoriserat slaver som en lågt stående människoras.⁷⁶ Sovjetunionens ledare Josef Stalin var länge övertygad om att ett krig länderna emellan var högst troligt, vilket han även trodde var Frankrikes och Storbritanniens önskan; att länderna skulle förgöra varandra. När Stalin och Hitler sedan i augusti 1939 tecknade Molotov-Ribbentrop-pakten, en non-aggressions pakt, var det en stor överraskning för omvärlden. Utöver överenskommelsen att inte ingripa om det andra landet hamnade i krig, delades även östra Europa upp mellan Sovjetunionen och Nazityskland.

Kort efter pakten slutits vände Sovjetunionen blickarna mot Polen, och därefter Finland.⁷⁷ I november 1939 startade finska vinterkriget, och i riktning med pakten förklarade Nazityskland att landet var ointresserat av händelserna i Finland.⁷⁸ Krigsutbrottet ledde till att den svenska opinionen slöt sig samman bakom Finland; flera typer av stöd initierades av olika organisationer.⁷⁹ Sovjetunionen motiverade attacken med att finskt artilleri skulle ha startat eld mot sovjetisk mark, vilket i efterhand har visat sig vara en lögn; under 1990-talet erkändes det från ryskt håll att skotten

⁷¹ Schmidt, 2002, 158.

⁷² Schmidt, 2002, 174.

⁷³ Schmidt, 2002, 195.

⁷⁴ Schmidt, 2002, 201.

⁷⁵ Schmidt, 2002, 207–208.

⁷⁶ McKay, John. *A History of World Societies*. 10. uppl. Boston: Bedford/ St Martin's, 2015, 938–939.

⁷⁷ Franksson, 2011, 7.

⁷⁸ Moberg, 2017, 88–90

⁷⁹ Moberg, 2017, 91.

de facto avlossats av sovjetiska trupper.⁸⁰ På sovjetiskt uppdrag bildades sedan ”Finlands demokratiska regering” under krigets första dag; en regering som snabbt skrev under ett avtal som reglerade gränsfrågor med Sovjetunionen i Finlands namn.⁸¹ Det sovjetiska införandet av regeringen ledde dock till finskt enande och hårdnat motstånd.⁸² Sovjetunionens angrepp kritiserades hårt i Sverige och stora delar av västvärlden. Kriget pågick fram tills den 13 mars 1940 då fred slöts mellan länderna, och den 14 mars tackade den finska statsministern Sverige för det stöd som givits Finland under kriget.⁸³ Fram tills år 1941 hade alltså Sovjetunionen ingått i en non-aggressions-pakt med Nazityskland och attackerat Sveriges grannland Finland. Under 1930-talet förekom det också pro-tyska och antisovjetiska strömningar i Sverige.⁸⁴ Men under 1941 kom den kanske största vändningen för Sovjetunionen under kriget, samt en möjlig anledning för många svenskar att eventuellt omvärdera sin syn på landet.

I juni 1941 bröt Hitler mot Molotov-Ribbentrop-pakten och attackerade Sovjetunionen.⁸⁵ Anfallet hade dock börjat förberedas i hemlighet redan i juli 1940.⁸⁶ Detta trots att Molotov-Ribbentrop-pakten fungerade väl, tidigare under 1941 hade länderna till och med utökat samarbetet genom att sluta nya ekonomiska avtal, vilka var fördelaktiga för Nazityskland.⁸⁷ Nazitysklands agerande underbyggdes dock inte av rationalitet, istället influerades det främst av Hitlers ideologiska övertygelser; i planerna på hans tusenåriga rike var delar av Sovjetunionen nödvändiga för att ge den nazityska befolkningen det livsrum Hitler ansåg nödvändigt.⁸⁸ Attacken mot Sovjetunionen gick under kodnamnet operation Barbarossa, och Hitler såg framför sig hur denna operation skulle bli en vändpunkt i världshistorien.⁸⁹ Nazityskland och Hitler förväntade sig en snabb seger. Hitler fick förvisso rätt i att operation Barbarossa skulle innebära en vändpunkt, men hans projektion om att denna vändpunkt skulle verka till nazitysk fördel var fatalt felaktig. Operation Barbarossa kom att inleda en kamp på östfronten som pågick under fyra år, och som slutade med ett katastrofalt nederlag för Nazityskland.⁹⁰ Operation Barbarossa blev därmed en vändpunkt i kriget, och kom att spela en avgörande roll för krigets utgång. Det var framförallt i och med slaget vid Stalingrad 1942–1943 som krigslyckan vände för Nazityskland.⁹¹ Fram tills dess hade operation Barbarossa varit relativt framgångsrikt för Nazityskland, men efter slaget vid Stalingrad vann landet inte några fler slag på östfronten.

P.M.H Bell menar att slaget vid Stalingrad har kommit att betraktas som avgörande för krigsutgången, både bland dåtida opinioner och i eftervärldens historieskrivning.⁹² Bell menar vidare att Sovjetunionens prestige i omvärlden fick ny lyster efter slaget.⁹³ Det ska påpekas att krigsutgången inte var given efter slaget, men det kom att följas av en händelsekedja som avslutades med Hitlers

⁸⁰ Franksson, 2011, 25.

⁸¹ Franksson, 2011, 27–29.

⁸² Franksson, 2011, 29.

⁸³ Moberg, 2017, 94–95.

⁸⁴ Åmark, 2011, 644.

⁸⁵ McKay, 2015, 940–941.

⁸⁶ Bell, 2013, 63.

⁸⁷ Bell, 2013, 66.

⁸⁸ Bell, 2013, 66–67.

⁸⁹ Bell, 2013, 65.

⁹⁰ Bell, 2013, 65–66.

⁹¹ Bell, 2013, 129.

⁹² Bell, 2013, 129.

⁹³ Bell, 2013, 143.

själv mord i april 1945 och Nazitysklands kapitulation i maj samma år. Sovjetunionens bidrag till besegrandet av Nazityskland var stort, men landet fick lida oerhörda förluster, både mänskligt och materiellt.⁹⁴ Ur ett svenskt perspektiv gick Sovjetunionen under åren 1939–1945 från att samarbeta med Nazityskland och attackera Finland, till att bidra till nazismens och Nazitysklands fall.

Resultat och analys

Rapporteringen från händelserna presenteras separat för att tydliggöra hur rapporteringen sett ut vid varje enskild händelse. Först presenteras en sammanställning över den kategorisering som skett av materialet; det vill säga hur mycket som skrivits om händelsen, samt hur materialet kategoriserats utifrån kategorierna: *Informativt-neutral*, *Fientlig*, *Vänskaplig*. Detta för att ge läsaren en översikt över rapporteringens karaktär.⁹⁵ Därefter följer resultatet från analys-schemat,⁹⁶ vilket ämnar redogöra för resultatet på studiens första frågeställning.⁹⁷ Avslutningsvis presenteras en sammanfattning av resultatet från händelsen.

Molotov-Ribbentrop-pakten den 23 augusti 1939

Datum	Antal	Informativt-neutrala	Fientliga	Vänskapliga
24 augusti	3 notiser 2 artiklar 1 ledare	1	1	4
25 augusti	5 artiklar	2	3	0
26 augusti	1 artikel	0	1	0
28 augusti	2 notiser	2	0	0

Det finns ingen entydig gestaltning av Sovjetunionen i samband med händelsen. Hur landets agerande vid Molotov-Ribbentrop-pakten beskrivs och förklaras i rapporteringen från händelsen beror till stor del på vart nyhetsmaterialet inhämtats ifrån. Majoriteten av rapporteringen är nämligen hämtad från olika nyhetsbyråer; 11 av 14 nyheter är inhämtat material. Bland de fyra nyheter som kategoriserats som vänskapliga under tidsperioden är samtliga publicerade under den första dagen av rapporteringen, den 24 augusti, varav tre är inhämtat material från media i Sovjetunionen eller Nazityskland. Dessa nyheter beskriver pakten som positiv, både för de inblandade länderna, men också för världsfreden. I en TT-artikel har det sammanställts vad ryska medier skriver om pakten, där går det bland annat att läsa följande:

Avslutandet av denna pakt är otvivelaktigt en händelse av största internationella betydelse, ty pakten är ett fredsinstrument, ägnat icke blott att konsolidera fredsliga och goda grannskapsförbindelser mellan Sovjet och Tyskland utan också tjäna en konsolidering av freden över huvud taget.⁹⁸

⁹⁴ Bell, 2013, 298–299.

⁹⁵ Resultatet från den komparativa analysen presenteras under ”Analys och diskussion”.

⁹⁶ Se ”Metod”.

⁹⁷ Se ”Syfte och frågeställningar”.

⁹⁸ Moskva lägger till rätta, prisar den träffade överenskommelsen. *Jönköpings-Posten*. 1939-08-24.

I nazitysk media konstateras att det alltid slutat illa för Sovjetunionen och Nazityskland när länderna varit i konflikt med varandra, varvid pakten ses som ett viktigt fredsinstrument.⁹⁹ I två nyheter anses pakten vara positiv för Sverige och östersjöområdet. Den ena av dessa är hämtad från en Berlin; där beskrivs pakten som gynnsam för Skandinavien då Sovjetunionen och Nazityskland kan erbjuda skydd när relationerna förbättrats.¹⁰⁰ Den andra är hämtad från svenska medier; även där förklaras Sovjetunionens agerande som positivt för Sverige. Detta då det tros ligga i sovjetiskt och nazityskt intresse att bevara ordningen runt östersjön.¹⁰¹ Den första dagens rapportering präglades alltså av nyheter från nazityska och sovjetiska medier, varvid en vänskaplig gestaltning av Sovjetunionen går att urskilja. Jönköpings-Postens egen ledarartikel från den 24 augusti innehåller dock en konträr gestaltning. I ledarartikeln beskrivs pakten som en chock och Sovjetunionen anses ha svikit västmakterna med agerandet.¹⁰² Pakten fördöms hårt då den anses vara en garant för krig snarare än för fred, och även Stalin och Hitler kritiserar. Följande går även att läsa: ”Onda aningar, som gränsa till hemsk visshet, säga en, att världen inte längre har något samvete, att onskans krafter ohämmade driva sitt spel och hålla på att störta Europa i fördärvet.”¹⁰³ Övrigt nyhetsmaterial från händelsen domineras av inhämtat material från västmakternas medier. Bland de nyheter som värderats som fiendliga mot Sovjetunionen ses landet som medskyldigt till ett troligt krig mellan Nazityskland och Polen. Sovjetunionens val att ingå i pakten kritiserar flera gånger starkt, men förklaringar till agerandet lyser med sin frånvaro. I en artikel från Frankrike som publicerades den 25 augusti går det exempelvis läsa att Sovjetunionens agerande snarast är att uppfatta som en uppmaning till Nazityskland att attackera Polen; pakten ses som ett fullständigt förräderi. Vidare går följande att läsa:

Det är Sovjetunionen, den kollektiva säkerhetens riddare, vapendragaren för motstånd mot angripare och för antinazismen, som fört den därhän genom att strax före viktiga avgöranden sluta en pakt om uppmuntran av och hjälp vid ett nazistiskt angrepp. Det finns icke ord starka nog för att fördöma en sådan handling.¹⁰⁴

Även nyheter från brittisk media är kritiska mot Sovjetunionens agerande; exempelvis beskrivs pakten som en obehaglig överraskning i en artikel från den 25 augusti,¹⁰⁵ i en annan artikel från samma dag går det läsa att Sovjetunionen och Nazityskland bör ses som allierade.¹⁰⁶ De nyheter som värderats som informativt-neutralt gentemot Sovjetunionen rapporterar antingen om rena teknikaliteter om pakten, eller om Nazitysklands framtidsplaner. Ett sådant exempel går att finna i en TT-artikel från den 25 augusti där Nazityskland ses som skyldiga till ett eventuellt krig, medans Sovjetunionen undkommer kritik.¹⁰⁷

⁹⁹ Pakten ”oryggligt fundament” för vidare samarbete. *Jönköpings-Posten*. 1939-08-24.

¹⁰⁰ Pakten gynnar Skandinavien, säger Berlin. *Jönköpings-Posten*. 1939-08-24.

¹⁰¹ Vad andra säga: Militär beredskap. *Jönköpings-Posten*. 1939-08-24.

¹⁰² Avgunden öppnar sig. *Jönköpings-Posten*. 1939-08-24.

¹⁰³ Avgunden öppnar sig. *Jönköpings-Posten*. 1939-08-24.

¹⁰⁴ PARIS, fredag. *Jönköpings-Posten*. 1939-08-25.

¹⁰⁵ Tysklands legitima intressen hotas ej av Storbritannien. *Jönköpings-Posten*. 1939-08-25.

¹⁰⁶ London räknar varje ögonblick med att kriget kan utbryta. *Jönköpings-Posten*. 1939-08-25.

¹⁰⁷ Hitler får bära större ansvar än någon gjort, om det blir krig. *Jönköpings-Posten*. 1939-08-25.

Sammanfattning Molotov-Ribbentrop-pakten

Gestaltningen av Sovjetunionen varierar i rapporteringen; hur landet gestaltats beror främst på avsändaren av nyheterna. De vänskapliga gestaltningarna presenterar möjliga förklaringar till Sovjetunionens agerande, vilket helt saknas i nyheter med fientliga gestaltningar. De positiva värderingar som går att finna i rapporteringen tolkar Sovjetunionens agerande som ett tecken på fredsvilja. De negativa värderingarna handlar istället om svekfullhet och skuldbeläggande för framtida krig. Jönköpings-Postens rapportering från händelsen är dock relativt balanserad då material från samtliga sidor presenteras, även om det efter den första dagen är en klar övervikt för västmakernas medier. Men om rapporteringen ska ses ur ett helhetsperspektiv tar de fientliga gestaltningarna av Sovjetunionen något mer plats. Det är också mer förekommande att agerandet fördöms än tvärtom. Att Jönköpings-Postens egen ledare fördömer Sovjetunionens agerande i hårda ordalag kan också tänkas säga något om tidningens egen gestaltning. Rapporteringen om Sovjetunionen ebbar dock ut efter två dagar, för att därefter inrikta sig mer mot Nazitysklands förehavanden i Polen.

Finska vinterkrigets utbrott den 30 november 1939, samt slut den 13 mars 1940

Datum	Antal	Informativt-neutrala	Fientliga	Vänskapliga
1 dec.	5 notiser 5 artiklar 1 ledare	0	10	1
2 dec.	9 notiser 7 artiklar 1 ledare	7	6	4
13 mars	10 artiklar 1 ledare	4	6	1
14 mars	4 artiklar 1 notis 1 intervju	1	4	1

Rapporteringen från de två inledande dagarna av kriget skiljer sig åt. Den enda nyheten från den 1 december som tar Sovjetunionens parti är en TT-notis, där Sovjetunionens officiella version av krigsutbrottet skildras.¹⁰⁸ I denna notis försvarar Sovjetunionen sitt agerande som en motreaktion på finska provokationer; finska trupper vid gränsen ska ha öppnat eld mot sovjetiska trupper. Utöver notisen präglas rapporteringen av fördömanden gentemot det sovjetiska agerandet och sympati för Finland. I en TT-artikel uttalar sig den finska utrikesministern om situationen och menar att Sovjetunionens förklaring är en lögn, inga fientliga handlingar ska ha inletts av finska trupper.¹⁰⁹ I en annan TT-artikel från Köpenhamn reciteras vad danska medier skrivit, där går det bland annat att läsa: ”Rysslands handling är ett simpelt övergrepp, ett överfall, en kränkning av rätten, som varje hedersdomstol skulle fördöma.”¹¹⁰ I artikeln går det även läsa att det inte funnits några skäl för Sovjetunionen att angripa Finland, varvid Sovjetunionens egen version motsägs. Den motsägs även i en TT-artikel som samlat norska tidningsuttalanden. I artikeln anklagas

¹⁰⁸ Sovjetrysk version av händelserna igår. *Jönköpings-Posten*. 1939-12-01.

¹⁰⁹ Finland alltjämt redo att nå fred genom medling. *Jönköpings-Posten*. 1939-12-01.

¹¹⁰ KÖPENHAMN, fredag. *Jönköpings-Posten*. 1939-12-01.

Sovjetunionen för att vara lögnaktigt och det anses att marxismens sista anseende i och med agerandet försvunnit. Vidare skrivs följande: ”En hel världs harm strömmar i dag mot Ryssland såsom en följd av det brutala överfallet mot Finland. Historien kan icke uppvisa något fall, i vilken den överfallne är mera oskyldig än Finland.”¹¹¹ I Jönköpings-Postens egen ledare skrivs det om det barbariska Sovjetunionen och att barbariet firar nya triumfer.¹¹² Ledaren menar att Finlands samvete är rent och att deras kamp väcker sympati, samtidigt som Sovjetunionens agerande fördöms. Sovjetunionen beskrivs som en hänsynslös och lögnaktig granne. I den första dagens rapportering gestaltas Sovjetunionen som imperialistiska, grymma, barbariska, lögnaktiga och hänsynslösa.

Rapporteringen från den 2 december är något mer varierad. Av 15 nyheter har 7 kategoriserats som informativt-neutrala, till skillnad från 0 av 11 dagen innan. Den kategorin innehåller främst korta nyhetsnotiser om olika krigshändelser. Två notiser ur kategorin som inte behandlar krigshändelser kan istället tjäna som exempel på hur stämningen kunde se ut vid tidpunkten. I den ena notisen skrivs det att demonstranter krossat alla fönsterrutor i den ryska legationens byggnad i Köpenhamn,¹¹³ i den andra står det att ungdomar i Oslo ropat slagord mot Sovjetunionen och kastat sönder fönsterrutor på en byggnad tillhörande en kommunisttidning.¹¹⁴ Fyra nyheter från den 2 december har kategoriserats som vänskapliga gentemot Sovjetunionen, varav tre är inhämtade från just Sovjetunionen. Dessa nyheter ger en sovjetisk syn på händelserna. Det förklaras bland annat hur Sovjetunionen inte vill förhandla med den nuvarande regeringen, utan istället erkänner den nyligen bildade folkregeringen i Finland.¹¹⁵ Den fjärde nyheten som innefattar en vänskaplig gestaltning av Sovjetunionen är en proklamation från den nybildade folkregeringen, i vilken det förklaras att folkregeringen stödjer röda arméns operationer och ger dem rätt till sina aktioner; de ber också Sovjetunionen om hjälp att avskaffa nuvarande regering.¹¹⁶ Sex nyheter under dagen är kategoriserade som fientliga gentemot Sovjetunionen. En av dessa är en TT-artikel, som går i rak kontrast mot de vänskapliga artiklarna ovan, där den finske ministern Procopé uttalar sig om den insatta folkregeringen och bland annat säger följande: ”Denna handling bevisar, sade ministern, att Sovjet har för avsikt att införliva Finland med Sovjetunionen och ge det ’bolsjevikisk frihet’.”¹¹⁷ Vidare menar Procopé att det sovjetiska stödet för folkregeringen visar att sovjetiska uttalanden om Finlands fri- och oavhängighet varit lögner. I en annan artikel spekuleras det i att denna folkregering kommer att utveckla sig till en kommunistisk regering och att Sovjetunionens verkliga avsikt med kriget är att införliva Finland. I Jönköpings-Postens ledare från dagen skrevs det om ansvarsfrågan för kriget.¹¹⁸ I inledningen av ledaren går följande att läsa:

¹¹¹ Norska tidningsuttalande. *Jönköpings-Posten*. 1939-12-01.

¹¹² Reaktionen. *Jönköpings-Posten*. 1939-12-01.

¹¹³ Fönsterrutorna krossade i ryska legationsbyggnaden i Köpenhamn. *Jönköpings-Posten*. 1939-12-02.

¹¹⁴ Demonstrationer utanför kommunisttidnings lokaler i Oslo. *Jönköpings-Posten*. 1939-12-02.

¹¹⁵ Sovjet erkänner ”folkregeringen”. *Jönköpings-Posten*. 1939-12-02.

¹¹⁶ Finska ”folkregeringen” ber Sovjet om hjälp!. *Jönköpings-Posten*. 1939-12-02.

¹¹⁷ Procopé om den ryska imperialismen. *Jönköpings-Posten*. 1939-12-02.

¹¹⁸ Answaret. *Jönköpings-Posten*. 1939-12-02.

Det kan måhända synas vara en överloppsgärning att inför den svenska allmänheten söka leda i bevis, var ansvaret måste läggas för det krig, som sedan i torsdag morgon rasar mellan Sovjetunionen och Finland. Med undantag för en lyckligtvis rätt liten skara personer, som obegripligt nog alltjämt äro svenska medborgare, ehuru deras rätta hemvist borde vara det fredsälskande röda paradiset i öster, står Sveriges folk enigt i sitt fördömande av det skändliga överfall på Finland, som Sovjetryssland gjort sig skyldigt till.¹¹⁹

Sovjetunionen skildras som lögnaktiga och imperialistiska; landet ska via propaganda försökt skylla kriget på Finland, varvid författaren finner artikeln motiverad. Även om den andra dagens rapportering är mer varierad förekommer främst gestaltningen av Sovjetunionen som imperialistiskt och lögnaktigt. Landets ageranden fördöms i flera fall hårt. De vänskapliga gestaltningar som finns representerade har alla avsändare som på något sätt är kopplade till Sovjetunionen och söker ge landets bild av situationen. En bild som förvisso ifrågasätts av många andra.

Rapporteringen från freden från den 13 mars är något varierad. Det finns en nyhet med positiv gestaltning av Sovjetunionen, vilken är en TT-artikel hämtad från Moskva.¹²⁰ Där beskrivs Frankrike och Storbritannien som krigshetsare som önskat att Sovjetunionen ska gå under; Sovjetunionen uppges istället vara glada för freden och anser sig ha skött sina uppgifter korrekt. De informativt-neutrala nyheterna från dagen beskriver främst fredsfördraget. I övrigt uttrycks sympati för Finland och antipati gentemot Sovjetunionen i rapporteringen. I artiklar hämtade från Storbritannien och Finland uttrycks visst missnöje mot freden. I brittisk media anses det att Sovjetunionen fått för mycket i freden, och att Finlands hjältemodiga kamp varit förgäves.¹²¹ I en artikel från Finland har den finske utrikesministern Tanner uttalat sig; han menar att freden är tung och att regeringen varit tveksamma med tanke på Sovjetunionens bristande framgångar. Vidare menar Tanner att Finland saknar skuld till kriget och fått utstå grymma våldsamheter.¹²² I en artikel som sammanställer nyheter inhämtade från svenska tidningar går det läsa att Sovjetunionens aktier sänkts i samband med freden, med tanke på deras bristande framgångar militärt.¹²³ Vidare beskrivs kriget som ett rätt överfall på Finland och Sovjetunionen anses vara imperialistiskt. Det går bland annat att läsa: ”Det enda som kan göra denna fred dräglig för finnarna är medvetandet att ryssarnas mål var krossandet av det fria Finland, och att detta hemska öde hindrats genom en frihetskamp som har få motsvarigheter i världshistorien.”¹²⁴ Flera svenska tidningar föreslår ett nordiskt försvarsförbund för att skydda norden mot diktaturstaters våld. I Jönköpings-Postens ledare beskrivs freden som ett tragiskt och hotfullt stycke; våldet anses ha segrat.¹²⁵ Finland anses varit överlägsna på alla punkter som äro aktningsvärda, medan Sovjetunionen symboliserat ynkedom och armod. I ledaren uttrycks också en oro över Sovjetunionens imperialistiska ambitioner. Rapporteringen från dagen innefattar framförallt fientliga gestaltningar av Sovjetunionen.

¹¹⁹ Ansvaret. *Jönköpings-Posten*. 1939-12-02.

¹²⁰ Sovjetunionen fylld av oerhörd tillfredsställelse. *Jönköpings-Posten*. 1940-03-13.

¹²¹ Engelskt missnöje över fredsuppgörelsen. ”Finlands hjältemodiga kamp förgäves”. *Jönköpings-Posten*. 1940-03-13.

¹²² Klokast att få fred med obrutna krafter. *Jönköpings-Posten*. 1940-03-13.

¹²³ Vad andra säga: Fredsslutet. *Jönköpings-Posten*. 1940-03-13.

¹²⁴ Vad andra säga: Fredsslutet. *Jönköpings-Posten*. 1940-03-13.

¹²⁵ Freden i Moskva. *Jönköpings-Posten*. 1940-03-13.

Tendenserna ser likadana ut den 14 mars, där det dock skrivs något mindre om händelsen. Den enda vänskapliga gestaltningen av Sovjetunionen denna dag är återigen hämtad från sovjetiskt håll, där glädjen över freden beskrivs.¹²⁶ I en artikel hämtad från Finland citeras ett radiotal från den finske presidenten som menar att freden är en moralisk seger för Finland, han hoppas även att Finland kan tjäna som förpost för västerländsk kultur.¹²⁷ I en annan artikel hämtad från Finland skrivs det att den sovjetiska segern var dyrköpt, vilket lett till att Finland anses ha äran i behåll.¹²⁸ I rapporteringen finns också en intervju med en finsk överste i frälsningsarmén som besökt Jönköping.¹²⁹ Översten menar att freden är tung för Finland då Sovjetunionen intagit värdefulla områden, det uttrycks också oro för frälsningsarméerna i dessa områden.

Sammanfattning finska vinterkriget

Generellt påverkas gestaltningarna främst av avsändaren av nyheterna. Av de 45 artiklar som undersökts i samband med händelsen har 12 kategoriserats som informativt-neutrala. Dessa är oftast av beskrivande karaktär och saknar värderande inslag. I övrigt är det de nyheter som kategoriserats som fientliga gentemot Sovjetunionen som dominerar rapporteringen från händelsen. Sovjetunionen beskrivs ett flertal gånger som imperialistiskt, lögnaktigt och våldsamt. På flera håll kallas landet för barbariskt och hänsynslöst. Det är relativt vanligt att sympati först uttrycks för Finland, för att följas av fördömanden mot Sovjetunionens agerande. Jönköpings-Postens ledarsida förhåller sig konsekvent kritiskt till Sovjetunionen under de dagar som undersökts. Sovjetunionens agerande förklaras mestadels med imperialistiska ambitioner. De få undantag som använder en annan förklaringsmodell är alla nyheter som intar ett sovjetiskt perspektiv; där anses det att Finland orsakat den sovjetiska reaktionen genom olika gränsprovokationer. Nyheter som innehåller positiva gestaltningar av Sovjetunionen har alla avsändare som på något sätt är i beroendeställning av landet. Antingen kommer nyheterna direkt ifrån Sovjetunionen, eller från en avsändare som har något att tjäna på ett samarbete; exempelvis nämnda folkregering ovan. Jönköpings-Postens rapportering från händelsen innehåller olika gestaltningar, men de fientliga gestaltningarna är i absolut majoritet.

Operation Barbarossa: Nazitysklands anfall mot Sovjetunionen den 22 juni 1941

Datum	Antal	Informativt-neutrala	Fientliga	Vänskapliga
23 juni	12 artiklar 4 notiser 1 ledarartikel	4	7	6
25 juni	4 artiklar 3 notiser	0	3	4
26 juni	5 artiklar 4 notiser 1 ledarartikel	2	5	2
27 juni	5 artiklar 5 notiser	2	7	1

¹²⁶ Strålände lycka i Sovjetunionen efter fredsbudet. *Jönköpings-Posten*. 1940-03-14.

¹²⁷ Kallio: Finland vann den moraliska segern. *Jönköpings-Posten*. 1940-03-14.

¹²⁸ Viktiga industriområden förlorade genom freden. *Jönköpings-Posten*. 1940-03-14.

¹²⁹ Nio frälsningsarmékårer inom Rysslands nya gräns. *Jönköpings-Posten*. 1940-03-14.

Under tidsperioden publicerades det 44 artiklar som går att koppla till Sovjetunionen. Av dessa har endast åtta kategoriserats som informativt-neutrala. Detta beror på att en majoritet av nyheterna är inhämtade från krigförande parter; antingen via direkta uttalanden från politiker eller militärer, alternativt nyheter inhämtade från ländernas nyhetsbyråer. Dessa har kategoriserats som vänskapliga, alternativt fientliga, beroende på vem avsändaren är. Den 25 juni rapporterar till exempel den sovjetiska informationsbyrån TASS att dem framöver ger alla meddelanden om militära operationer.¹³⁰ Nyheterna inhämtade från informationsbyråerna är uppbyggda på ett liknande sätt, oavsett avsändare; krigsförloppet återges och det rapporteras att den egna sidan är framgångsrik, medan motståndarsidan tillfogats förluster. De nyheter som kategoriserats som informativt-neutrala är alla notiser från icke-krigförande parter, med korta informativa inslag. Ett sådant exempel är en TT-notis från New York där det beskrivs hur Nazityskland har ett övertag i luftrummet, men att Sovjetunionen har överhanden vad gäller markstrider.¹³¹

Vad gäller Jönköpings-Postens två ledare från händelsen är båda dessa informativt-neutrala. I ledaren den 23 juni benämns förvisso Sovjetunionen som ”den ryska björnen”, men i övrigt är artikeln av det försiktigare slaget.¹³² Det konstateras i ledaren att det nya kriget satt ohejdbara krafter i rörelse, samt att läget är hopplösare än någonsin. Nazitysklands agerande förklaras med ett förmodat försörjningsproblem i det långa kriget, medan Sovjetunionen förmodas vara missnöjda med Nazitysklands expansion. Den andra ledaren publicerades 26 juni och tar ett grepp om det transiteringsavtal som den svenska regeringen slutit med Nazityskland.¹³³ Det förklaras hur trycket på Sverige har medfört vissa medgivanden som äventyrar ställningen som neutral makt. Utöver detta medgivande anser dock ledaren att regeringen lyckligtvis vägrat ta ställning i stormaktskriget, och att de har hela folkets stöd för detta. Finland har vid detta lag engagerat sig i kriget på nazitysk sida, vilket inte förändrar åsikten att Sverige bör förhålla sig neutralt, och ledaren menar att det finns en skillnad mot situationen vid det finska vinterkriget: ”Den gången kämpade Finland ensamt. Nu står landet i förbund med ena parten i stormaktskriget. Utan att vidare ingå på de omständigheter som samverkat vid uppkomsten av dagens ohyggliga situation för Finland, bör denna skillnad dock inte ringaktas.”¹³⁴ Gällande Finlands inträde som krigförande part förändrar detta rapporteringen något; de två första dagarna präglas rapporteringen av nyheter från Sovjetunionen och Nazityskland, men den tredje dagen, när Finland officiellt ger sig in i kriget, blir en tredje aktör alltmer förekommande.

De nyheter som kategoriserats som vänskapliga gentemot Sovjetunionen, och innehåller vänskapliga gestaltningar av landet, är framförallt hämtade från sovjetiskt håll. De vänskapliga nyheterna är främst förekommande de första dagarna av rapporteringen, men efter Finlands inträde i kriget den tredje dagen avtar den vänskapliga rapporteringen. De vänskapliga nyheterna är inte sällan korta krigsnyheter, där det beskrivs hur landet är framgångsrikt på fronten. I dessa nyheter beskrivs Sovjetunionen inte sällan som stolt, heroiskt, energiskt och starkt. Ett sådant exempel är en TT-notis hämtad från TASS den 26 juni, där det förklaras att Sovjetunionen är framgångsrika i

¹³⁰ Ryska bomber mot Danzig, Königsberg, Lublin, Warszawa. *Jönköpings-Posten*. 1941-06-25.

¹³¹ NEW YORK, fredag. *Jönköpings-Posten*. 1941-06-27.

¹³² Lugn och tillförsikt. *Jönköpings-Posten*. 1941-06-23.

¹³³ Ett steg i det ovissa. *Jönköpings-Posten*. 1941-06-26.

¹³⁴ Ett steg i det ovissa. *Jönköpings-Posten*. 1941-06-26.

luften och att marktrupperna ger envist motstånd till nazityska trupper.¹³⁵ Utöver denna typ av nyheter förekommer även ett radiosänt tal av den sovjetiske utrikesministern Molotov i rapporteringen från den 23 juni.¹³⁶ Där menar han att Sovjetunionen inte på något sätt brutit mot Molotov-Ribbentrop-pakten och att Nazityskland är skyldiga till krigsutbrottet. Vidare menar utrikesministern att Sovjetunionen är ett fredsälskande land, och att Hitler ska möta samma öde som Napoleon en gång gjorde; nederlag och sammanbrott.

Även om sovjetiska nyheter är i majoritet vad gäller den vänskapliga-kategorin finns det också stöd från utlandet. Exempelvis två nyheter från Storbritannien. Den 23 juni citeras ett radiotal av den brittiske premiärministern Churchill.¹³⁷ Churchill menar att Nazityskland och Hitler är fienden, och att alla som kämpar mot Hitler ska få Storbritanniens bistånd. Churchill lovar att bistå Sovjetunionen med all hjälp dem kan ge när deras invånare försvarar sin moderjord. Churchill är orolig att attacken mot Sovjetunionen ska efterföljas av en attack mot Storbritannien, varvid han ber landets allierade att stödja Sovjetunionen. Den 25 juni rapporteras det om ett liknande tal från Storbritanniens utrikesminister Eden i underhuset, ett tal som varit svårplacerat i min kategorisering.¹³⁸ Eden säger visserligen att Storbritannien hatar kommunism och att det finns få kommunister i landet, men menar vidare att detta inte längre spelar någon roll. Han anser att det aldrig funnits några motsättningar mellan brittiska och sovjetiska intressen, och att det är viktigt att stötta Sovjetunionen då Hitler tros vilja krossa Sovjetunionen för att få fritt spelrum mot Storbritannien. Talet har kategoriserats som vänskapligt då Eden trots allt uttrycker sitt stöd för Sovjetunionen, men givet uttalandet om hatet mot kommunism kunde det lika gärna hamnat i den fientliga vågskålen.

Det är betydligt fler nyheter från händelsen som intar en fientlig inställning gentemot Sovjetunionen än vice versa. De första två dagarna kommer dessa nyheter främst från nazityskt håll, även om det finns undantag. Ett sådant undantag är ett upprop från den rumänske generalen Antonescu till den rumänska armén.¹³⁹ Antonescu lovar i uppropet att utplåna skamfläcken som Sovjetunionen utgör; han uppmanar soldaterna att besegra fienden och därmed befria förtryckta bröder från bolsjevismens röda ok. Ett annat undantag är en nyhet från USA, där det spekuleras i president Roosevelts kommande handlingar.¹⁴⁰ Även om det anses vara en stor fara om Nazityskland vinner kriget mot Sovjetunionen, eftersom de då kan vända blicken mot Storbritannien, spekuleras det i att Roosevelt kommer lämna åt Storbritannien att bistå Sovjetunionen, för att sedan hjälpa Storbritannien vid behov. Detta eftersom Roosevelt tidigare riktat starka angrepp mot kommunismen och Sovjetunionen, men det anses också troligt att presidenten inte vill stöta sig med amerikanska katoliker som är antisovjetiskt inställda.

Nyheter från nazitysk sida består både av korta krigsnyheter och olika uttalanden av ledande nazister. De korta krigsnyheterna går ofta i rak kontrast mot Sovjetunionens dito. Den 25 juni går det exempelvis att läsa om att blixtkriget mot Sovjetunionen är storstilat, att det nazityska flyg-

¹³⁵ Ryska flygare som sägas ha haft framgång. *Jönköpings-Posten*. 1941-06-26.

¹³⁶ Molotoff vet inte om några tyska anspråk. *Jönköpings-Posten*. 1941-06-23.

¹³⁷ Churchill lovar Ryssland bistånd. *Jönköpings-Posten*. 1941-06-23.

¹³⁸ Sovjet blott medel i kampen mot England. *Jönköpings-Posten*. 1941-06-25.

¹³⁹ Antonescu: skamfläcken måste bort!. *Jönköpings-Posten*. 1941-06-23.

¹⁴⁰ En varning för falsk säkerhet. *Jönköpings-Posten*. 1941-06-23.

vapnet är överlägset Sovjetunionens och att de sovjetiska trupperna lidit stora förluster.¹⁴¹ Ett exempel på ett uttalande från en ledande nazist är ett upprop från Hitler till det tyska folket den 23 juni.¹⁴² Hitler säger i detta att Nazitysklands folk aldrig haft fientliga känslor mot Sovjetunionens folk, men att judisk-bolsjevikiska makthavare i Moskva vill sätta hela Europa i brand. Hitler menar att Sovjetunionen velat överföra kommunismen till Nazityskland, en kommunism han anser leda till kaos, elände och hungersnöd. Enligt Hitler är det Sovjetunionen som brutit Molotov-Ribbentrop-pakten genom gränskränkningar, och han anser att Nazityskland med dess allierade måste trygga Europa.

Det finns även liknande nyheter de sista två dagarna som undersökts, men Finlands intåg i kriget på nazitysk sida gör rapporteringen från dessa dagar än mer fientlig än tidigare. I en TT-artikel där finska nyheter sammanställts går det bland annat läsa att Sovjetunionen klivit in i Finland och sprider brand, förödelse och död.¹⁴³ Det går läsa att Finland bara vill leva i fred, men att Sovjetunionen kränkt denna fred med oprovocerade våldshandlingar. Det beskrivs en vilja att definitivt göra upp med den bolsjevikiska ideologin och våldsregimen; kommunismen ses som den största förvillelsen som någonsin fått grepp om människan. I nyheter från den finska pressen går det läsa om ett lögnaktigt och imperialistiskt Sovjetunionen, om den ryska björnens oprovocerade anfall och Sovjetunionens vilja att krossa Finland som land. Finlands president Ryti menar i ett tal att Sovjetunionen är förstörare och mördare som vill förslava det finländska folket; ett fred-sälskande folk som bara vill lämnas ifred.¹⁴⁴ Finland får även sympati från danska medier; där det rapporteras att Finland kan räkna med samma stöd som under finska vinterkriget när Sovjetunionen återigen attackerar landet.¹⁴⁵

Sammanfattning operation Barbarossa

I rapporteringen från händelsen finns det två olika förklaringsmodeller till Sovjetunionens agerande. Den ena förklaringsmodellen handlar om att Sovjetunionen försvarar sig mot nazityska attacker, vilket förekommer i nyheter hämtade från sovjetiska och brittiska medier. Den andra förklaringsmodellen pekar istället ut Sovjetunionen som anstiftare till konflikten med Nazityskland, detta då landet anses ha brutit mot Molotov-Ribbentrop-pakten och provocerat Nazityskland. Denna förklaringsmodell används i nyheter som är inhämtade från Nazityskland och deras allierade. Vad gäller gestaltningarna av Sovjetunionen påverkas dessa även vid denna händelse av avsändaren av nyheten, vilket gör att gestaltningarna kan te sig vitt skilda. Det är dock betydligt vanligare med fientliga gestaltningar under tidsperioden än vänskapliga; utrymmet som tilldelats de krigförande parterna är inte särskilt jämt fördelat. Efter Finlands intåg i kriget blir de vänskapliga gestaltningarna färre än tidigare, samtidigt som de fientliga gestaltningarna ökar något. De negativa värderingar som finns närvarande i rapporteringen ter sig också mer kraftfulla än de positiva värderingarna. Det bör dock återigen påpekas att Jönköpings-Postens egen ledarsida förhåller sig neutralt till Sovjetunionens agerande. Som helhet präglas dock Jönköpings-Postens rapportering kring händelsen av fientliga gestaltningar av Sovjetunionen.

¹⁴¹ Tyska flygvapnet uppges redan ha tillkämpat sig herraväldet längs fronten. *Jönköpings-Posten*. 1941-06-25.

¹⁴² Hitlers upprop till tyska folket. *Jönköpings-Posten*. 1941-06-23.

¹⁴³ "Vårt folk reagerar nu som senast på mot sovjetryskt våld". *Jönköpings-Posten*. 1941-06-26.

¹⁴⁴ Ständigt ryskt hot alltsedan fredsslutet. *Jönköpings-Posten*. 1941-06-27.

¹⁴⁵ Danska sympatier för Finland få utlopp i pressen. *Jönköpings-Posten*. 1941-06-26.

Starten på slaget vid Stalingrad den 21 augusti 1942, samt slutet den 2 februari 1943

Datum	Antal	Informativt-neutrala	Fientliga	Vänskapliga
24 augusti	2 artiklar	1	0	1
25 augusti	2 artiklar	2	0	0
3 februari	3 artiklar	3	0	0
4 februari	1 artikel	1	0	0

Rapporteringen från slaget vid Stalingrad är bristfällig, sett till antalet nyheter. Det finns endast åtta nyheter publicerade under de fyra dagar som undersökts och av dessa är det endast en som inte kategoriserats som informativt-neutral. Det skrivs lite om händelsen trots att slagets omfattning framstår som relativt tydlig direkt i den initiala rapporteringen. I en artikel från slagets inledande fas som publicerades den 24 augusti år 1942 skrivs det exempelvis om hur striden om Stalingrad blir allt hetare och att det slutliga avgörandet är i görningen.¹⁴⁶ I artikeln beskrivs slagets utveckling och det anses tydligt att Nazityskland vill sätta in en avgörande attack mot staden, detta eftersom den anses vara en viktig strategisk punkt för att kunna genomföra landets planer. I en annan artikel publicerad den 25 augusti skrivs det att Nazityskland uppskattningsvis har med sig 800 000 soldater till Sovjetunionen, vilka lyckats inta ett par strategiskt viktiga områden.¹⁴⁷ Vidare skrivs det hur striderna pågår i en halvcirkel runt staden och att läget anses allvarligt för Sovjetunionen. Striderna om staden förklaras i artikeln genom stadens strategiska signifikans: ”Anfall växlar med motanfall och förlusterna betecknas som oerhörda. Det gäller för ryssarna att till varje pris hålla stånd, då en större reträtt skulle innebära att tyskarna kunde nå Volga och därmed stoppa ryssarnas rörelsefrihet.”¹⁴⁸ I en artikel från den 25 augusti rapporteras det även om att Stalin och Churchill uppges ha diskuterat öppnandet av en andra front, vilket tros kunna ske under 1943.¹⁴⁹ Det spekuleras i att Sovjetunionen, Storbritannien och USA ska ha nått en tillfredsställande uppgörelse gällande frågan. Den enda värderande nyheten från händelsen är en artikel hämtad från Moskva den 24 augusti, vilken innehåller en vänskaplig gestaltning. Detta då den intar ett sovjetiskt perspektiv och skriver utifrån Sovjetunionens syn på händelsen; det skrivs om förbittrade strider mellan arméerna och om olika krigshändelser, samt om framgångsrika sovjetiska operationer.¹⁵⁰

Rapporteringen från slagets avslutande skede är strikt informativ; samtliga fyra nyheter från dessa två dagar har kategoriserats som informativt-neutrala. I en artikel från den 3 februari 1943 går det läsa att det långvarigaste och blodigaste slaget under hela kriget upphört.¹⁵¹ Det står vidare att kanondundret upphört för första gången sedan tyskarna först attackerade staden och en förunderlig tystnad beskrivs. Det går att läsa om den sovjetiska segern och det konstateras att 330 000 tyska soldater nästintill förintats under slaget, de tyska soldater som överlevt beskrivs som apatiska. Övriga nyheter är informativa och innehåller beskrivningar av det fortsatta händelseförloppet på andra

¹⁴⁶ Tyskarna dra till sig stora förstärkningar. *Jönköpings-Posten*. 1942-08-24.

¹⁴⁷ Striden om Stalingrad rasar i en halvcirkel. Förlusterna oerhörda. *Jönköpings-Posten*. 1942-08-25.

¹⁴⁸ Striden om Stalingrad rasar i en halvcirkel. Förlusterna oerhörda. *Jönköpings-Posten*. 1942-08-25.

¹⁴⁹ Enighet i Moskva om en andra front. *Jönköpings-Posten*. 1942-08-25.

¹⁵⁰ Förbittrade drabbningar sydöst om Kletskaja. *Jönköpings-Posten*. 1942-08-24.

¹⁵¹ Kanonerna ha upphört mullra i Stalingrad. *Jönköpings-Posten*. 1943-02-03.

platser. Tyska arméer uppges istället ha förflyttat sig mot staden Rostov, samtidigt som sovjetiska styrkor sökt att skära av förbindelserna mot staden.¹⁵²

Sammanfattning slaget vid Stalingrad

Rapporteringen från händelsen saknar helt fientliga gestaltningar av Sovjetunionen. Det finns inte heller några nyheter som inhämtats från nazityskt håll. Den enda händelsen som kategoriserats som vänskaplig för Sovjetunionen är relativt informativ, men inhämtad från sovjetiska medier. Jönköpings-Postens rapportering från slaget vid Stalingrad visar en neutral gestaltning av Sovjetunionen. De förklarande inslag som finns handlar om stadens strategiska betydelse. Rapporteringen i övrigt beskriver händelsen på ett informativt sätt, utan värderande inslag. Slaget i sig tilldelas stor betydelse och beskrivs som blodigt, men värderingar gentemot aktörerna saknas. Trots att den befintliga rapporteringen tydliggör slagets omfattning och betydelse, verkar det inte ha tilldragit sig någon särskild uppmärksamhet. Det saknas exempelvis ledarartiklar som behandlar händelsen, och som mest publicerades tre artiklar under en dag.

Nazitysklands fall 1945

Datum	Antal	Informativt-neutrala	Fientliga	Vänskapliga
8 maj	1 notis	1	0	0
9 maj	2 artiklar	0	1	1
11 maj	0 nyheter	0	0	0
12 maj	2 artiklar 1 notis	2	0	1

Under de fyra dagar som studerats efter Nazitysklands kapitulation publicerades sex nyheter som behandlade Sovjetunionen. Den tredje dagens rapportering, den 11 maj 1945, saknar helt nyheter med sovjetiskt inslag. Av dessa sex nyheter har tre kategoriserats som informativt-neutrala, två som vänskapliga och en som fientlig. Den nyheten som kategoriserats som fientlig gentemot Sovjetunionen publicerades den 9 maj och beskriver händelseförloppet under kapitulationsförhandlingarna mellan segrarmakterna och Nazityskland.¹⁵³ Det beskrivs hur den tyske amiralen Freideburg, ansvarig för den nazityska flottan, deltagit under de inledande kapitulationsförhandlingarna och önskat förhandla om en allmän kapitulation. Under dessa förhandlingar saknades sovjetiska representanter. Freideburg saknade dock befogenhet att förhandla om en sådan kapitulation, men var ändock benägen att driva förfarandet. Anledningen till detta uppges vara att amiralen hyste oro över att sovjetiska trupper skulle fortsätta döda nazityska soldater fram tills de kapitulerat till västmakterna. Vidare uttryckte amiralen en oro över ett onödigt lidande för den nazityska civilbefolkningen. De allierades representanter ska dock ha förklarat att den nazityska befolkningen var att anse som fiender fram tills kapitulationen. Nyheten kategoriseras som fientlig

¹⁵² Axelstyrkorna i Kaukasus snart avskurna från staden. *Jönköpings-Posten*. 1943-02-03.

¹⁵³ Jodl skrev under inför stabscheferna. *Jönköpings-Posten*. 1945-05-09.

på grund av Freideburgs uttalade oro för sovjetiskt våld trots att Nazityskland i princip redan gett upp, vilket aldrig riktigt bemöts i artikeln. I övrigt är artikeln relativt informativ.

Den första nyheten som innehåller en positiv gestaltning av Sovjetunionen är även den publicerad den 9 maj. Det är en nyhet som reciterar ett radiotal från Moskva, där kapitulationsförfarandet beskrivs av marskalken Sjukov.¹⁵⁴ Undertecknandet av kapitulationsakten beskrivs som historiskt, det beskrivs hur Sjukov lett förfarandet där den ovillkorliga kapitulationen från Nazityskland godkändes. Sjukov själv berättar sedan att en fransk general ska ha framfört lyckönskningar, varvid följande går att läsa: ”Det kämpande ryska folket har i stor utsträckning bidragit till det franska folkets befrielse, sade den franske generalen.”¹⁵⁵ Nyheten har kategoriserats som vänskaplig eftersom den intar ett sovjetiskt perspektiv. Citatet ovan är också det enda exemplet i rapporteringen där den sovjetiska krigsinsatsen lyfts fram. Den andra nyheten med en positiv gestaltning av Sovjetunionen är en notis från Moskva den 12 maj, där det kortfattat beskrivs att nazityska soldater i Berlin inte hörsammat kapitulationen och satt underjordiska järnvägstunnlar under vatten, vilket ska ha lett till att hundratals soldater, kvinnor och barn drunknat.¹⁵⁶ Det rapporteras om hur fanatiska nazister fortfarande gör motstånd, medans sovjetiska patruller fått arbeta med att arresteras ett stort antal anstiftare. De tre övriga artiklarna från händelsen är kategoriserade som informativt-neutralt. Dessa är av det beskrivande slaget och olika händelser redogörs kortfattat. Exempelvis går det i en kort notis från den 8 maj läsa att Truman, Churchill och Stalin, som i notisen benämns som ”de tre stora”, måste träffas för att lösa brådskande problem som uppstått i och med Nazitysklands nederlag.¹⁵⁷ I den andra informativt-neutralt artikeln beskrivs det att sovjetiska trupper inte kunnat identifiera Hitler med 100% säkerhet,¹⁵⁸ och i den tredje om hur utsultna sovjetiska fångar hittats i ett nazityskt fångläger i Stavanger.¹⁵⁹

Sammanfattning Nazitysklands fall

Jönköpings-Postens gestaltning av Sovjetunionen i samband med händelsen är till största del neutral, även om det finns exempel på fientliga och vänskapliga gestaltningar. Men de två nyheter som innefattar vänskapliga gestaltningar är relativt informativa men med sovjetiska avsändare, och den nyhet som kategoriserats som fientlig behandlar en enskild amirals oro. Övriga nyheter saknar värderande inslag gentemot Sovjetunionen. Nyheter som berör Sovjetunionen är dock en bristvara i rapporteringen. Endast fem nyheter behandlar Sovjetunionen under studerad tidsperiod. Till stor del innehåller rapporteringen istället danska och norska nyheter. I övrigt är det främst Storbritannien och USA av segrarmakterna som finns närvarande i rapporteringen. De ledartiklar som skrivits under tidsperioden nämner inte Sovjetunionen, men prisar Storbritannien och USA för deras gärningar under kriget.

Övrigt material

I bearbetningen av materialet från Nazitysklands fall upptäcktes två ledartiklar som inte uppfyllde studiens urvalskrav, att artiklar helt eller delvis skulle behandla Sovjetunionen, men som jag ändå

¹⁵⁴ Dramatisk kapitulationsakt i Berlin, Keitel skrev under. *Jönköpings-Posten*. 1945-05-09.

¹⁵⁵ Dramatisk kapitulationsakt i Berlin, Keitel skrev under. *Jönköpings-Posten*. 1945-05-09.

¹⁵⁶ SS-soldater ännu i farten. *Jönköpings-Posten*. 1945-05-12.

¹⁵⁷ De tre stora skola träffas. *Jönköpings-Posten*. 1945-05-08.

¹⁵⁸ Hitler kan ej identifieras med 100-procentig säkerhet. *Jönköpings-Posten*. 1945-05-12.

¹⁵⁹ Utsultna ryska fångar funna i eländigt tillstånd. *Jönköpings-Posten*. 1945-05-12.

funnit relevanta att kortfattat nämna i sammanhanget. Detta då jag anser att de två ledarartiklarna kan bidra med någon slags insikt i hur Jönköpings-Posten såg på besegrandet av Nazityskland, och Sovjetunionens roll i denna process. Den ena ledarartikeln publicerades den 8 maj och behandlar den nykomna freden.¹⁶⁰ Initialt uttrycks en allmän glädje över freden, och framförallt befriandet av ”broderfolken” i Norge och Danmark. Efter de initiala glädjetrytningarna riktas blicken mot de som gjort freden möjlig, vilket enligt ledarförfattaren är Storbritannien och USA. Framförallt skrivs Winston Churchill och Franklin D. Roosevelts gärningar fram. Det går vidare att läsa: ”Stora och mäktiga folk ha i alla tider fått ge ut stora offer, stora blodsoffer, för sin storhet.”¹⁶¹ Sovjetunionen nämns inte i ledarartikeln. Den andra ledarartikeln publicerades den 11 maj.¹⁶² Även i denna ledarartikel går det att läsa hyllningar till Storbritannien och USA:s insatser i besegrandet av nazismen, men återigen utelämnas Sovjetunionen helt i texten. Om vi till detta adderar studiens resultat från själva händelsen går det konstatera att Sovjetunionens insatser i besegrandet av Nazityskland knappt uppmärksammas eller diskuteras på något sätt i Jönköpings-Postens rapportering, samtidigt som Storbritanniens och USA:s krigsinsatser uppmärksammas och hyllas.

Analys

I denna analyserande del av resultatet presenteras först en analys av studiens resultat från den kvalitativa textanalysen, vilken även innefattar en redogörelse för svaret på studiens andra frågeställning.¹⁶³ Därefter följer resultatet från den komparativa analysen, vilken ämnar besvara studiens tredje frågeställning. Avslutningsvis presenteras en redogörelse för huruvida russofobi varit närvarande i Jönköpings-Postens rapportering från händelserna.

Resultatanalys

Om vi återkopplar till studiens gestaltningsteoretiska ramverk är urval, enligt teorin, per definition nödvändigt i nyhetsförmedling, detta eftersom det anses omöjligt att ge en fullständigt korrekt och objektiv bild av något.¹⁶⁴ Urvalen påverkar sedan gestaltningen som förmedlas i nyheten. Resultatet från händelserna har visat att avsändaren till en nyhet varit avgörande för gestaltningen. Men vilka avsändare får komma till tals i rapporteringen? Hur balanserad har rapporteringen varit i ett urvals-perspektiv? Om samtliga gestaltningar från händelserna sammanräknas är rapporteringen definitivt obalanserad. Av totalt 111 studerade nyheter var 54 fientliga, 30 neutrala och 27 vänskapliga. I Jönköpings-Postens rapportering från händelserna innehöll alltså 24% av nyheterna vänskapliga gestaltningar av Sovjetunionen. Avsändare med antipatier gentemot Sovjetunionen är betydligt vanligare i rapporteringen än tvärtom. Ser vi till urvalet av nyheter är rapporteringen som helhet direkt fientlig gentemot landet.

Det skiljer sig dock relativt mycket mellan händelserna; både vad gäller balansen mellan olika gestaltningar, men också vad gäller antalet nyheter. Den gemensamma nämnaren för finska vinterkriget och operation Barbarossa, som 80% av det studerade materialet och 88% av samtliga fientliga gestaltningar är hämtade ifrån, är att Finland var direkt inblandat. Finlands närvaro tenderar att öka

¹⁶⁰ Fredsbudskapet. *Jönköpings-Posten*. 1945-05-08.

¹⁶¹ Fredsbudskapet. *Jönköpings-Posten*. 1945-05-08.

¹⁶² Fläcktyfus. *Jönköpings-Posten*. 1945-05-11.

¹⁶³ Se ”Syfte och frågeställningar”.

¹⁶⁴ Se ”Gestaltningsteorin”.

antalet nyheter och antalet fientliga gestaltningar av Sovjetunionen. Förvisso finns det även fler vänskapliga gestaltningar från dessa händelser, men de ökar inte i samma proportion som de fientliga gestaltningarna. Ett intressant exempel går att finna i rapporteringen från operation Barbarossa, där Finland officiellt går med i kriget under den tredje dagens rapportering. Från de två inledande dagarna finns det tio vänskapliga och fientliga gestaltningar var. De sista två dagarna som studerats, som sammanfaller med Finlands officiella inträde, finns istället tolv fientliga gestaltningar och endast tre vänskapliga. Vid Finlands inträde förändras alltså balansen mellan gestaltningarna storligen. Det är svårt att spekulera i hur starkt ett kausalt samband mellan Finlands deltagande och antalet nyheter samt fientliga gestaltningar som publicerats är, för det hade det säkerligen behövts ytterligare en studie, men utifrån mitt resultat känner jag mig ändå trygg i slutsatsen att dessa två har någon form av samverkan. Detta är i sig självt inget häpnadsväckande. Jesper Strömbäck har sammanfattat olika kriterier som medieforskare anser särskilt viktiga vid nyhetsurval, två av dessa är geografisk närhet och kulturell närhet.¹⁶⁵ Med tanke på att det handlar om ett grannland till Sverige, som dessutom länge var svenskt, samt att Finland de facto blev attackerat av Sovjetunionen vid det finska vinterkriget, kan faktumet att rapporteringen ökar och blir mer fientlig vid finsk inblandning te sig naturligt.

Om rapporteringen från finska vinterkriget och operation Barbarossa kan te sig förväntad, går det argumentera för att rapporteringen från slaget vid Stalingrad och Nazitysklands fall istället varit oväntat begränsad. Det skrivs förvisso mycket om Nazitysklands fall, men med andra aktörer än Sovjetunionen i fokus. Men från slaget vid Stalingrad är rapporteringen högst knapphändig. Detta trots att slagets omfattning påpekas i befintlig rapportering. Med tanke på att urval är en central del av gestaltningsteorin går det med fog att argumentera för att detta säger något om Jönköpings-Postens gestaltning av Sovjetunionen. När Finland inte varit direkt iblandat verkar det inte ha funnits något större intresse av att rapportera kring Sovjetunionen. Det finns visserligen något fler nyheter från Molotov-Ribbentrop-pakten, men det är ändå inte i närheten av den omfattande rapporteringen från finska vinterkriget och operation Barbarossa. Molotov-Ribbentrop-pakten som händelse har dock något gemensamt med finska vinterkriget och operation Barbarossa, som saknas vid slaget vid Stalingrad och Nazitysklands fall: tydliga incitament för att rapportera mer kritiskt mot Sovjetunionen. Vid finska vinterkriget och operation Barbarossa fanns Finlands deltagande som en faktor, vid Molotov-Ribbentrop-pakten fanns den överraskande alliansen med Nazityskland.

Ser vi istället till slaget vid Stalingrad och Nazitysklands fall var båda avgörande händelser under kriget; som tidigare skrivet sågs slaget vid Stalingrad redan i samtiden som avgörande för krigsutvecklingen,¹⁶⁶ och Sovjetunionen spelade en roll i besegrandet av Nazityskland. Men detta är något som förbises i rapporteringen som studerats, Sovjetunionens insatser för besegrandet av Nazityskland möts med tystnad i Jönköpings-Posten. Att Jönköpings-Postens ledare i samband med Nazitysklands fall istället erkänner och hyllar Storbritannien och USA:s insatser enkom kan tänkas säga något om Jönköpings-Postens egen gestaltning. Sovjetunionens insatser förbises i den rapportering som studerats från krigets avslutande skede, ett skede där det faktiskt skulle kunna anses rimligt med en mer vänskaplig rapportering; åtminstone sett till deras bidrag till Nazitysklands

¹⁶⁵ Strömbäck, 2014, 162.

¹⁶⁶ Se ”Bakgrund”.

fall. Jönköpings-Postens nyhetsurval indikerar att det varit av större intresse att rapportera om Sovjetunionen vid ageranden som i en svensk kontext kan ses som negativa än tvärtom. Det ska dock påpekas att det är fullt möjligt att det rapporterats vänskapligt om Sovjetunionens insatser vid tidpunkter som inte undersökts i denna studie; det är begränsade tidsperioder som undersökts. Sett till hela rapporteringen som undersökts har dock gestaltningen varit relativt fientlig, dels sett till urval men också sett till de parametrar som i studien använts för att definiera gestaltningar; d.v.s. hur Sovjetunionen beskrivits, hur ageranden förklarats samt vilka värderingar som rapporteringen innehåller.¹⁶⁷

Vad gäller svaret på studiens andra frågeställning framkommer framförallt tre faktorer i rapporteringen som kan sägas ha påverkat gestaltningen i tidningen.¹⁶⁸ I rapporteringen framkommer en slags närhetsprincip; när Finland varit delaktiga vid en händelse ökar rapporteringen och gestaltningen tenderar att bli mer fientlig gentemot Sovjetunionen, vilket delvis torde kunna förklaras genom Sveriges geografiska och kulturella närhet till Finland. Den andra faktorn som framkommit i rapporteringen är russofobi; i rapporteringen förekommer russofobiska inslag, vilken påverkat gestaltningen av Sovjetunionen.¹⁶⁹ Den tredje och avslutande faktorn som påverkat gestaltningarna är avsändaren till nyheterna; avsändarens sympatier har ofta avspeglat sig på gestaltningen i nyheten.

Komparativ analys

För att redogöra hur Jönköpings-Postens gestaltning av Sovjetunionen har förändrats över tid finner jag det nödvändigt att först tydliggöra de skillnader och likheter som funnits mellan händelserna. En gemensam nämnare från samtliga händelser är att det inte finns någon entydig gestaltning av Sovjetunionen. I rapporteringen från fyra av fem händelser finns fientliga, vänskapliga och neutrala gestaltningar av landet. Det är rapporteringen från slaget vid Stalingrad som särskiljer sig från övriga händelser i detta avseendet, detta då fientliga gestaltningar saknas i rapporteringen. Vid de fyra händelser där fientliga gestaltningar finns representerade är dessa betydligt skarpare i sina värderingar mot Sovjetunionen än de vänskapliga. De vänskapliga värderingarna är antingen nyheter som ger ett sovjetiskt perspektiv, eller som anspelar på en fredsvilja från landet. De fientliga gestaltningarna beskriver istället Sovjetunionen som lögnaktigt, våldsamt, svekfullt, barbariskt, imperialistiskt och hotfullt.

Vid samtliga händelser är avsändaren av nyheterna avgörande för gestaltningen av Sovjetunionen. Det som skiljer sig åt en aning mellan händelserna är vilka avsändare som ger en specifik typ av gestaltning. För att exemplifiera innehåller nyheter från Storbritannien fientliga gestaltningar av Sovjetunionen i samband med Molotov-Ribbentrop-pakten, men vänskapliga gestaltningar i samband med operation Barbarossa. Hur en nyhet gestaltat Sovjetunionen beror alltså främst på landet där nyheten är producerad, och vilka landet sympatiserar med vid händelsen. Vid Molotov-Ribbentrop-pakten gick Sovjetunionens agerande emot brittiska intressen, men vid operation Barbarossa stod de båda länderna på samma sida gentemot Nazityskland. Detta påverkade i sin tur gestaltningarna av Sovjetunionen i nyheter från Storbritannien. Vid samtliga händelser är dock de vänskapliga

¹⁶⁷ Se ”Gestaltningar”.

¹⁶⁸ Se ”Syfte och frågeställningar”.

¹⁶⁹ Se ”Förekomsten av russofobi i Jönköpings-Postens rapportering” för ett vidareutvecklat resonemang.

gestaltningarna nästintill uteslutande närvarande i nyheter inhämtade från sovjetiska medier, eller nyheter från länder som är allierade till landet. De fientliga gestaltningarna av Sovjetunionen kommer även dem oftast från nyheter som producerats i länder som är direkt inblandade i händelserna; exempelvis Nazityskland i samband med operation Barbarossa eller Finland i samband med det finska vinterkriget och operation Barbarossa. Men det är inte ovanligt att fientliga gestaltningar också finns representerade i nyheter inhämtade från Sverige eller andra icke-krigförande länder.

Utifrån en sammanställning av gestaltningarna vid de olika händelserna går det dock att dra en tydlig skiljelinje mellan två olika typer av rapportering, vilken grundar sig i antalet nyheter som publicerats och balansen mellan de gestaltningar som finns närvarande. På den ena sidan finns rapporteringen från Molotov-Ribbentrop-pakten, slaget vid Stalingrad och Nazitysklands fall, som alla liknar varandra i att de värderande gestaltningarna av Sovjetunionen är relativt balanserade. Som tidigare nämnts saknar slaget vid Stalingrad förvisso fientliga gestaltningar av Sovjetunionen, men det vägs upp något av att det bara finns en vänskaplig gestaltning av landet. Vid Molotov-Ribbentrop-pakten finns fem fientliga gestaltningar och fyra vänskapliga, vid Nazitysklands fall finns det två vänskapliga och en fientlig. Som helhet är alltså nyhetsrapporteringen från händelserna balanserad mellan fientliga och vänskapliga gestaltningar. Vidare är neutrala gestaltningarna vanligast under dessa händelser. Händelserna visar alltså främst en neutral gestaltning av Sovjetunionen.

På den andra sidan av skiljelinjen finner vi nyheterna från det finska vinterkriget och operation Barbarossa. En tydlig skillnad mellan dessa två händelser och övriga är mängden nyheter som producerats. Det finns 45 nyheter som behandlar Sovjetunionen från det finska vinterkriget och 43 stycken från operation Barbarossa. Kombinerar vi nyheterna från de övriga tre händelserna blir det 28 stycken. Rapporteringen från finska vinterkriget och operation Barbarossa är alltså betydligt mer omfattande. Den andra skillnaden är balansen mellan gestaltningarna i rapporteringen. Vid båda dessa händelser är fientliga gestaltningar betydligt vanligare än vänskapliga. I rapporteringen från operation Barbarossa finns det 22 fientliga gestaltningar och 13 vänskapliga, från finska vinterkriget är det 26 fientliga och 7 vänskapliga. Neutrala gestaltningar förekommer, men är inte lika vanliga som de fientliga. Gestaltningen av Sovjetunionen är framförallt fientlig i samband med dessa händelser.

Men hur har gestaltningen av Sovjetunionen förändrats över tid i Jönköpings-Postens rapportering? Vid den första undersökta händelsen var det en neutral gestaltning av Sovjetunionen som var främst förekommande, även om de fientliga gestaltningarna uttrycktes kraftfullare i rapporteringen än de vänskapliga. Vid rapporteringen från det finska vinterkriget och operation Barbarossa blev gestaltningen av Sovjetunionen direkt fientlig sett ur ett helhetsperspektiv, samtidigt som antalet rapporterade nyheter ökade exponentiellt. En gemensam nämnare för dessa händelser är att Finland var direkt inblandade i dem. Gestaltningen blev alltså mer fientlig i rapporteringen från de händelser där Finland var inblandade; de negativa värderingarna blev både vanligare och fränare än tidigare. Dominansen av fientliga gestaltningar avtog sedan i rapporteringen från slaget vid Stalingrad, som präglades av en betydligt mer neutral gestaltning av Sovjetunionen än vad som var fallet vid de två föregående händelserna. Denna utveckling fortsatte även i rapporteringen från Nazitysklands fall. Ledarartiklarna från Jönköpings-Posten, som på något sätt kan sägas stå för Jönköpings-Postens egenproducerade gestaltning, skiljer sig från utvecklingen i övrig rapportering

så tillvida att den redan vid Molotov-Ribbentrop-pakten visade en klart negativ gestaltning av Sovjetunionen. Den fiendliga gestaltningen var även närvarande i ledarartiklarna från det finska vinterkriget. Men i samband med operation Barbarossa började ledarartiklarna innehålla en mer neutral gestaltning av landet. I samband med de sista två händelserna saknas dock ledarartiklar från tidningen som berör Sovjetunionen. Den fiendliga gestaltningen av Sovjetunionen var som vanligast i rapporteringen från finska vinterkriget och operation Barbarossa, för att sedan utvecklas mot en mer neutral gestaltning. En vänskaplig gestaltning av landet har dock aldrig varit särskilt förekommande, som mest har rapporteringen varit relativt neutral gentemot Sovjetunionen, vilket främst förekom under de två sista händelserna som studerats.

Förekomsten av russofobi i Jönköpings-Postens rapportering

Det finns inget enkelt eller definitivt svar på frågan om Jönköpings-Postens rapportering från händelserna präglats av russofobi.¹⁷⁰ Det går förvisso konstatera att delar av rapporteringen varit russofobisk; olika nyheter från Molotov-Ribbentrop-pakten, finska vinterkriget och operation Barbarossa har i strikt mening varit russofobiska utifrån studiens definition av begreppet.¹⁷¹ I samband med dessa händelser finns det ett flertal nyheter där Sovjetunionen beskrivs som imperialistiska, barbariska, våldsamma och svekfulla. Dessa beskrivningar är återkommande i en stor del av de fiendliga gestaltningarna i rapporteringen. Beskrivningarna korrelerar väl med den typ av fördomar och klichéer som studiens definition av russofobi åsyftar.

Men att utifrån ovan påstå att Jönköpings-Postens rapportering präglades av russofobi vore alldeles för förenklat. Att plocka ut enskilda nyheter ur ett stort underlag för att underbygga en sådan slutsats vore snarast direkt felaktigt. Jag anser att varje nyhet behöver ses i sin samtida kontext. För även om beskrivningarna ovan i sig själva går att se som russofobiska, går det också hävda att det vid perioder funnits legitima skäl att beskriva Sovjetunionen på liknande sätt. Var det exempelvis orimligt att tolka Sovjetunionens agerande vid Molotov-Ribbentrop-pakten som ett svek för västmakterna? Är det helt felaktigt att beskriva Sovjetunionens agerande vid finska vinterkriget som imperialistiskt? Om Jönköpings-Postens ledarartiklar från just finska vinterkriget tas ur sitt sammanhang och analyseras separat är dessa utan tvekan russofobiska; Sovjetunionen beskrivs som våldsamma, imperialistiska och lögnaktiga. Men om faktumet att Sovjetunionen provocerat attackerat Sveriges grannland, och dessutom via propaganda sökt skylla attacken på Finland,¹⁷² adderas som kontext till ledarartiklarna och tas i beaktning blir det genast mer komplext att entydigt stämpla artiklarna som russofobiska. Då går det istället argumentera för att det fanns rimliga skäl att beskriva Sovjetunionens agerande på liknande sätt. Men vid sådana tillfällen torde det dock gå att rapportera kritiskt utan att använda de kraftuttryck och värdeomdömen som de facto förekommer; exempelvis när landet beskrivs som barbariska, svekfulla och lögnaktiga. Att använda liknande uttryck i rapporteringen, istället för att sakligt kritisera landets ageranden, kan med fog ses som russofobi. Sedan finns det också enskilda nyheter som varit direkt russofobiska även med kontexten beaktad; vid rapporteringen från operation Barbarossa finns exempelvis en rad nazityska nyheter som faller in i denna kategori. De nyheter som kan kategoriseras som direkt russofobiska är samtliga hämtade från studiens tre första händelser; Molotov-Ribbentrop-pakten, finska

¹⁷⁰ Se ”Syfte och frågeställningar”.

¹⁷¹ Se ”Russofobi” för definitionen av begreppet.

¹⁷² Franksson, 2011, 25.

vinterkriget och operation Barbarossa. De russofobiska inslagen är som mest förekommande i rapporteringen från finska vinterkriget och operation Barbarossa när Finland varit inblandat. De två sista händelserna som studerats innehåller inga nyheter som kan kategoriseras som russofobiska.

Något som dock kan te sig problematiskt från de två avslutande händelserna, som förvisso inte uppfyller kriterierna för russofobi men ändå bör nämnas i sammanhanget, är bristen på rapportering. Det ointresse som tycks ha förekommit för att rapportera om landet, vid tidpunkter där det torde finnas legitima skäl för en tidning i Sverige att gestalta Sovjetunionen på ett mer vänskapligt sätt, är uppseendeväckande. Samtidigt som Jönköpings-Postens ledare hyllade Storbritannien och USA:s insatser bemöttes Sovjetunionens uppoffringar med ett nyhetsvakuum. När det funnits skäl att rapportera fientligt om Sovjetunionen har detta gjorts storligen, men när fallet varit motsatt har rapporteringen varit minimal. Även om jag inte är beredd att säga att Jönköpings-Postens rapportering som helhet präglats av russofobi, känner jag mig säker i att konstatera att det inte funnits något större intresse av att rapportera positivt om landet. Jönköpings-Postens rapportering har innehållit russofobiska inslag, men det går inte med enkelhet konstatera att rapporteringen som helhet präglats av russofobi. Något jag däremot finner frapperande i rapporteringen är just frånvaron av nyheter med sovjetiskt perspektiv vid krigets slutskede, men kanske kan frånvaron av sådana nyheter tänkas säga något om Jönköpings-Postens syn på Sovjetunionen.

Avslutande diskussion

Jag vill inleda denna avslutande diskussion med en etisk reflektion som varit närvarande under arbetsprocessen för studien. Jag är fullt medveten om att mitt ämnesval kan te sig kontroversiellt eftersom vi idag har tillgång till kunskap om olika sovjetiska förbrytelser, och vetenskap om hur landet i många fall agerat förfärligt. Kommunism kan också anses vara aktuellt och kontroversiellt, varvid en studie som behandlar en av ideologins mest kända företrädare kan uppfattas som känsligt. Givet ämnets känsliga karaktär anser jag att det kan vara av vikt att tydliggöra ambitionen med studien. Min studie ska inte ses som något förhärlikande av den sovjetiska staten, eller som ett försvarande för sovjetiska ageranden. Det torde gå att fördöma de hemskheter Sovjetunionen stått för genom historien, utan att för den delen förta deras insatser i besegrandet av nazismen. Det ena måste inte utesluta det andra. Jag anser att det är fullt möjligt att kritiskt granska Jönköpings-Postens rapportering om Sovjetunionen, utan att därmed legitimera sovjetiska ageranden under andra världskriget, eller efter för den delen. Ambitionen med studien har varit att analysera Jönköpings-Postens gestaltning av Sovjetunionen, inte att värdera eller legitimera sovjetiska ageranden.

Om vi lämnar den etiska reflektionen därhän, och istället fokuserar på resultatdiskussionen går det konstatera att mitt resultat från de första två händelserna korrelerar väl med tidigare forskning; Gerner, Alm, Schmidt och Moberg är samtliga överens om att Molotov-Ribbentrop-pakten och finska vinterkriget var negativt för den svenska bilden av Sovjetunionen.¹⁷³ Detta är applicerbart på den här studiens resultat; även om rapporteringen från Molotov-Ribbentrop-pakten var relativt balanserad fanns det ett flertal nyheter där Sovjetunionens agerande beskrivs med chock och bestörtning, bland annat i Jönköpings-Postens egen ledare. Mitt resultat från dessa händelser är

¹⁷³ Se ”Tidigare forskning”.

nästintill identiskt med Mobergs; båda resultaten visar att Molotov-Ribbentrop-pakten beskrevs med förvåning och föräringar om ett framtida krig, medan finska vinterkriget präglades av antipatier mot Sovjetunionen och sympati för Finland. Även Oredssons studie av Jönköpings-Posten visade att rapporteringen från det finska vinterkriget präglades av stöd för Finland. Både Oredssons och Mobergs resultat antyder också att det fanns en svensk rädsla för Sovjetunionen vid tidpunkten. I mitt resultat från finska vinterkriget nämns svenska nyheter som önskar ett nordiskt försvarsförbund efter Sovjetunionens attack mot Finland, vilket skulle kunna vara ett uttryck för den rädsla som Oredsson och Moberg skrivit om. Det finns dock inget explicit uttryckt om en sådan rädsla i mitt resultat.

Om forskarna ovan var överens om den svenska sovjetsynen under de första två händelserna, har de tre sista händelserna istället delat in dem i två läger. På ena sidan står Gerner och Alm vars resultat tyder på att opinionen mot Sovjetunionen vände i samband med operation Barbarossa. Efter detta ska den svenska sovjetbilden ha varit relativt positiv under kriget. Den andra sidan representeras av Schmidt och Moberg, vars resultat istället tyder på att sovjetbilden var negativ även under operation Barbarossa, vilket främst anses bero på Sovjetunionens tidigare attack på Finland. Istället ska svenskarnas uppfattning om Sovjetunionen ha vänt i samband med krigslyckan. Mitt resultat går emot Gerner och Alms resultat; det finns inget stöd i min studie för att Jönköpings-Postens rapportering skulle ha blivit mer positiv mot Sovjetunionen i samband med operation Barbarossa. Mitt resultat visar istället att sympatin för Finland och antipatin mot Sovjetunionen avspeglar sig även under rapporteringen från denna händelse, vilket överensstämmer med Moberg och Schmidts resultat. Det enda exemplet i rapporteringen som skulle kunna tolkas någorlunda i linje med Gerner och Alms slutsats är Jönköpings-Postens egen ledarsida, som gick från direkt fientlig gentemot Sovjetunionen vid finska vinterkriget till neutral under operation Barbarossa. Men vad gäller rapporteringen som helhet var den fortfarande klart negativ. Mitt resultat korrelerar alltså bättre med Schmidt och Mobergs, men det sammanfaller inte till fullo. I min studie finns ingen tydlig punkt där gestaltningen av Sovjetunionen blir vänskaplig, den blir bara mindre fientlig; vilket sker i samband med slaget vid Stalingrad. Här går alltså mitt resultat emot befintlig forskning. Det ska dock påpekas att varken Gerner, Alm eller Schmidt genomfört en presstudie, vilket kan förklara skillnaderna.

Det råder konsensus mellan presenterad forskning och mitt resultat om att synen på Sovjetunionen förändrades under andra världskriget, det som skiljer sig åt är hur den ska ha förändrats och när. Gällande russofobin går det att tolka mitt resultat som närliggande till Höjelids. Hans resultat visade på en sovjetisk fiendebild i nordisk press, och om sovjetiska handlingar inte uppfyllde denna fiendebild förklarades landets ageranden som situationsbundna. Det går absolut hävda att det funnits en slags fiendebild närvarande i Jönköpings-Postens rapportering, framförallt vid finska vinterkriget och operation Barbarossa där russofobiska inslag var relativt vanliga. Däremot finns inga situationsbundna förklaringar närvarande vid de tillfällen där sovjetiska ageranden går emot en sådan fiendebild; i mitt resultat möts sådana ageranden istället med minskad rapportering. Vad gäller studiens relevans kan mitt resultat förhoppningsvis bidra till att bredda perspektivet gällande hur framställningen av Sovjetunionen förändrades under andra världskriget, ge ett lokalt perspektiv på hur pressen framställt Sovjetunionen under tidsperioden samt ge begreppet russofobi viss vetenskaplig relevans. Studiens resultat kan även komplettera tidigare forskning om sovjetbilder

och pressens framställningar under andra världskriget genom att de båda områdena kombinerats, vilket förhoppningsvis lett fram till nya rön.

Utifrån denna studie går det att dra fem sammanfattande slutsatser om Jönköpings-Postens gestaltning av Sovjetunionen i samband med händelserna under andra världskriget: gestaltningen var inte statisk utan förändrades under krigets gång, gestaltningen påverkades av avsändaren till nyheterna, Finlands inblandning påverkade gestaltningen, det fanns russofobiska inslag i rapporteringen och rapporteringen var som helhet viktad åt en fientlig gestaltning av landet. Arbetsprocessen för att nå fram till dessa slutsatser och att slutföra studien har varit nästintill lika konjunkturstyrd som Sovjetunionens andra världskrig. Det har varit problematiskt att avväga rimliga avgränsningar, givet min ambition med studien, syftet och antalet händelser som studerats. Initialt var tanken att studera varje händelse i minst fem dagar, de händelser där startpunkt och slutpunkt studerats var ambitionen att undersöka dessa under totalt tio dagar. Det visade sig dock relativt tidigt att detta vore alltför omfattande under tidsperioden, varvid valet istället föll på fyra dagar per händelse. Detta har givetvis lett till att mitt resultat inte är lika generaliserbart som det skulle kunna varit om en längre tidsperiod undersökts. Men eftersom jag velat undersöka hur gestaltningen sett ut över tid var ändå denna avgränsning mer lämplig, än att undersöka färre händelser under fler dagar. Det har också varit en utmaning att avgränsa källmaterialet och urskönja vilka nyheter som varit relevanta för studien och vilka som skulle lämnas därhän. Urvalskriteriet att analysera nyheter som delvis eller helt handlar om Sovjetunionen är aningen diffust och har krävt en tolkning av varje nyhet, varvid ett mer koncist urvalskriterium skulle kunna varit lämpligt. Trots olika avgränsningar och nödvändiga nedskärningar i mitt material har det också blivit tämligen stort. Det har varit utmanande att på ett konkret sätt ge en kontext till mina teoretiska begrepp, det teoretiska ramverket, samtliga händelser och resultatet utan att bli omotiverat långrandig. Min förhoppning är dock att jag lyckats motivera varför presenterat material ansetts nödvändigt för studien.

Vad gäller konjunkturtopparna i arbetsprocessen har dessa främst sammanfallit med teori och begrepp. Gestaltningsteorin har fungerat väl som teoretiskt ramverk, och har hjälpt mig att strukturera studien och analysera materialet som undersökts. Även russofobi-begreppet har varit behjälpligt i att utvärdera och analysera Jönköpings-Postens rapportering. Det hade dock varit intressant att studera hela händelser, istället för korta perioder, vilket skulle kunna ge en djupare inblick i hur Jönköpings-Postens rapportering utvecklats under en händelse. Min studie kan ge en överblick över hur tidningens rapportering sett ut vid olika tillfällen, men en djupare inblick i rapporteringen har inte varit möjlig. Detta är något som jag finner intressant för framtida forskning; att studera hela rapporteringen kring någon händelse för att få en mer helhetlig gestaltning av Sovjetunionen i samband med en specifik tidpunkt. En annan aspekt som torde vara relevant att undersöka är hur Jönköpings-Postens ledarsida gestaltat Sovjetunionen. Detta för att utreda hur de åsiktsbildande inslagen i tidningen gestaltat landet över tid. Utifrån mitt resultat i denna studie vore det också intressant att studera hur Jönköpings-Postens gestaltning av Sovjetunionen sett ut vid en senare tidsperiod och undersöka om russofobi varit närvarande även i sentida rapportering; till exempel under kalla kriget.

Utifrån denna studies resultat går det konstatera att vinnarna inte alltid skriver historien, åtminstone inte alla vinnare. Trots Sovjetunionens insatser i besegrandet av Nazityskland var det USA och Storbritannien som ensamma fick glänsa i Jönköpings-Postens historieskrivning vid krigets avslutning. Denna studie inleddes med ett citat vars andemening var att ett splittrat Europa behöver

Ryssland som fiende för att enas.¹⁷⁴ Det vore magstarkt att påstå att Jönköpings-Postens rapportering antyder att citatet är korrekt, men bilden av en sovjetisk segrare tycks åtminstone inte ha ansetts nödvändig vid tidpunkten för Europas enande. Två lärdomar från studien som jag finner värdefulla inför mitt kommande läraruppdrag är insikten om att historieskrivning är en fråga om perspektiv, samt vikten av källkritik. De perspektiv vi intar och de källor vi använder kommer med stor sannolikhet påverka vår syn på historien. Jag anser att det är av hög vikt att jag som lärare presenterar flera olika perspektiv för att visa elever att historia kan ses och tolkas på olika sätt. Resultatet från denna studie kan tjäna som ett exempel på att historieskrivning delvis är en fråga om olika perspektiv och vikten av källkritik; Sovjetunionen framställs å ena sidan som fredsälskare och å andra sidan som barbarer. Hur landet framställs beror bara delvis på deras faktiska agerande, och delvis på avsändarens avsikter. Om rapporteringen från Jönköpings-Posten skulle analyseras utan dessa två faktorer i beaktning ter sig Sovjetunionen som just fredsälskande barbarer.

¹⁷⁴ Se ”Inledning”.

Litteratur-och källförteckning

Litteraturlista

Alm, Martin. Den svenska sovjetbilden 1935–1947. I *Kommunismens ansikten*, Köll, Anu Mai (red.), 19–49. Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.

Bell, Philip Michael Hett. *Andra världskrigets vändpunkter: Tolv avgörande händelser*. Stockholm: Fischer & Co, 2013.

Boolsen, Watt Merete. *Kvalitativa analyser: forskningsprocess, människa, samhälle*. Stockholm: Gleerups, 2007.

Denk, Thomas. *Komparativa analysmetoder*. Lund: Studentlitteratur, 2012.

Ekekrantz, Jan & Olsson, Tom. *Det redigerade samhället: om journalistikens, beskrivningsmaktens och det informerade förnuftets historia*. Stockholm: Carlssons, 1994.

Franksson, Anders (red.). *Avgörande ögonblick under andra världskriget*. Sundbyberg: Semic, 2011.

Gerner, Kristian. *Kommunistiska berättelser i Sverige- en fråga om tro*". I Gerner, Kristian & Karlsson, Klas-Göran. *Rysk spegel: svenska berättelser om Sovjetunionen- och om Sverige*. Lund: Nordic Academic press, 2008.

Hartman, Jan. *Vetenskapligt tänkande: från kunskapsteori till metodteori*. Lund: Studentlitteratur, 2004.

Höjelid, Stefan. *Sovjetbilden i nordisk press: svenska, norska och finländska reaktioner på sovjetiskt agerande*. Diss., Lunds universitet, 1991.

Lundström, Gunilla., Rydén, Per & Sandlund, Elisabeth. (red.). *Den svenska pressens historia. 3: Det moderna Sveriges spegel (1897–1945)*. Stockholm: Ekerlids förlag, 2001.

McKay, John. *A History of World Societies*. 10. uppl. Boston: Bedford/ St Martin's, 2015.

Mettan, Guy. *Varför vi älskar att hata Ryssland: Russofobi från Karl den store till Barack Obama*. Stockholm: Karneval förlag, 2017.

Moberg, Axel. *Ekot av kriget: Hur andra världskriget skildrades i dåtida svenska tidningar*. Stockholm: Instant book, 2017.

Savic, Vladislav. *Vladimir Putin och rysskräcken*. Stockholm: Norstedts, 2010.

Schmidt, Werner. *Antikommunism och kommunism under det korta nittonhundratalet*. Lund: Nordic academic press, 2002.

Strömbäck, Jesper. *Makt och medier: En bok om samspelet mellan medborgarna, medierna och de politiska maktbävarna*. Lund: Studentlitteratur, 2000, 216.

Strömbäck, Jesper. *Makt, medier och sambälle: en introduktion till politisk kommunikation*. Lund: Studentlitteratur, 2014, 113.

Oredsson, Sverker. *Jönköpingsperspektiv på världen: JP 1935–1970*. Stockholm: Atlantis, 2014.

Källmaterial

Antonescu: skamfläcken måste bort!. Jönköpings-Posten. 1941-06-23.

Ansvaret. Jönköpings-Posten. 1939-12-02.

Avgrunden öppnar sig. Jönköpings-Posten. 1939-08-24.

Axelstyrkorna i Kaukasus snart avskurna från staden. Jönköpings-Posten. 1943-02-03.

Churchill lovar Ryssland bistånd. Jönköpings-Posten. 1941-06-23.

Danska sympatier för Finland få utlopp i pressen. Jönköpings-Posten. 1941-06-26.

Demonstrationer utanför kommunisttidnings lokaler i Oslo. Jönköpings-Posten. 1939-12-02.

De tre stora skola träffas. Jönköpings-Posten. 1945-05-08.

Dramatisk kapitulationsakt i Berlin, Keitel skrev under. Jönköpings-Posten. 1945-05-09.

Engelskt missnöje över fredsuppgörelsen. ”Finlands hjältemodiga kamp förgäves”. Jönköpings-Posten. 1940-03-13.

En varning för falsk säkerhet. Jönköpings-Posten. 1941-06-23.

Enighet i Moskva om en andra front. Jönköpings-Posten. 1942-08-25.

Ett steg i det ovissa. Jönköpings-Posten. 1941-06-26.

Finland alltjämt redo att nå fred genom medling. Jönköpings-Posten. 1939-12-01.

Finska ”folkregeringen” ber Sovjet om hjälp!. Jönköpings-Posten. 1939-12-02.

Fläcktyfus. *Jönköpings-Posten*. 1945-05-11.

Fredsbudskapet. *Jönköpings-Posten*. 1945-05-08.

Freden i Moskva. Jönköpings-Posten. 1940-03-13.

Fönsterrutorna krossade i ryska legationsbyggnaden i Köpenhamn. Jönköpings-Posten. 1939-12-02.

Förbittrade drabbningar sydöst om Kletskaia. Jönköpings-Posten. 1942-08-24.

Hitler får bära större ansvar än någon gjort, om det blir krig. Jönköpings-Posten. 1939-08-25.

Hitler kan ej identifieras med 100-procentig säkerhet. Jönköpings-Posten. 1945-05-12.

Hitlers upprop till tyska folket. Jönköpings-Posten. 1941-06-23.

Jodl skrev under inför stabscheferna. Jönköpings-Posten. 1945-05-09.

Kallio: Finland vann den moraliska segern. Jönköpings-Posten. 1940-03-14.

Kanonerna ha upphört mullra i Stalingrad. Jönköpings-Posten. 1943-02-03.

Klokast att få fred med obrutna krafter. Jönköpings-Posten. 1940-03-13.

KÖPENHAMN, fredag. Jönköpings-Posten. 1939-12-01.

London räknar varje ögonblick med att kriget kan utbryta. Jönköpings-Posten. 1939-08-25.

Lugn och tillförsikt. Jönköpings-Posten. 1941-06-23.

Molotoff vet inte om några tyska anspråk. Jönköpings-Posten. 1941-06-23.

Moskva lägger till rätta, prisar den träffade överenskommelsen. Jönköpings-Posten. 1939-08-24.

NEW YORK, fredag. Jönköpings-Posten. 1941-06-27.

Nio frälsningsarmékårer inom Rysslands nya gräns. Jönköpings-Posten. 1940-03-14.

Norska tidningsuttalande. Jönköpings-Posten. 1939-12-01.

Pakten gynnar Skandinavien, säger Berlin. Jönköpings-Posten. 1939-08-24.

PARIS, fredag. Jönköpings-Posten. 1939-08-25.

Procopé om den ryska imperialismen. Jönköpings-Posten. 1939-12-02.

Reaktionen. Jönköpings-Posten. 1939-12-01.

Ryska bomber mot Danzig, Königsberg, Lublin, Warszawa. Jönköpings-Posten. 1941-06-25.

Ryska flygare som sägas ha haft framgång. Jönköpings-Posten. 1941-06-26.

Sovjet blott medel i kampen mot England. Jönköpings-Posten. 1941-06-25.

Sovjet erkänner ”folkregeringen”. Jönköpings-Posten. 1939-12-02.

Sovjetunionen fylld av oerhörd tillfredsställelse. Jönköpings-Posten. 1940-03-13.

Sovjetrysk version av händelserna igår. Jönköpings-Posten. 1939-12-01.

Striden om Stalingrad rasar i en halvcirkel. Förlusterna oerhörda. Jönköpings-Posten. 1942-08-25.

Strålande lycka i Sovjetunionen efter fredsbudet. Jönköpings-Posten. 1940-03-14.

Ständigt ryskt hot alltsedan fredsslutet. Jönköpings-Posten. 1941-06-27.

SS-soldater ännu i farten. Jönköpings-Posten. 1945-05-12.

Tyskarna dra till sig stora förstärkningar. Jönköpings-Posten. 1942-08-24.

Tyska flygvapnet uppges redan ha tillkämpat sig herraväldet längs fronten. Jönköpings-Posten. 1941-06-25.

Tysklands legitima intressen hotas ej av Storbritannien. Jönköpings-Posten. 1939-08-25.

Utsvultna ryska fångar funna i eländigt tillstånd. Jönköpings-Posten. 1945-05-12.

Vad andra säga: Fredsslutet. Jönköpings-Posten. 1940-03-13.

Vad andra säga: Militär beredskap. Jönköpings-Posten. 1939-08-24.

Viktiga industriområden förlorade genom freden. Jönköpings-Posten. 1940-03-14.

”Vårt folk reagerar nu som senast på mot sovjetryskt våld”. Jönköpings-Posten. 1941-06-26.